

VALAHII (ȘI NU NUMAI EI),
ÎN BUCOVINA ANILOR 1788-1789

WALLACHIANS (NOT SOLELY THEM)
IN BUKOVINA DURING THE YEARS 1788-1789

Mircea A. DIACONU

Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava
Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania

e-mail: mircea_a_diaconu@hotmail.com

Abstract:

Who is Balthasar Hacquet (1739-1815)? A universal man and Enlightenment figure, Balthasar Hacquet was a physician, surgeon, geologist, mineralogist, botanist, fascinated by plants and animals, chemist, karstologist, palaeontologist, as well as ethnographer, ethnologist and anthropologist.

The present study is prompted by the fact that between 1788 and 1789, Hacquet travelled through Bukovina, recently occupied by the Austrians, recording facts and giving testimonies on locals and settlers alike. The first part of the study analyzes the way Hacquet is published and received in Romania, between 1895 and 2007, from G. Bogdan-Duică (1895) to Nicolae Iorga, Leca Morariu, Radu Grigorovici, Leonte Ivanov. With insignificant exceptions, the most common opinion among Romanians is that Hacquet is unfair to the locals, conveying an unfavourable image of the Romanian-speaking population.

Considering such an assessment inadequate, the author proposes in the second part of the study a re-reading of Hacquet's travel notes from an imagological perspective. The proposed analysis does not aim at reprimanding Hacquet for his views, nor at correcting them. Instead it aims at problematizing his perspective as the consequence of all sorts of contexts. Consequently, the ideas conveyed by Hacquet take on complex meanings that go beyond the limits of a divide between cultures.

Finally, through the rereading it proposes, the study responds to its main objective, which is to dive into Hacquet's writing in order to reconstruct multiple aspects of life in Bukovina between 1788 and 1789.

Keywords: Bukovina; Balthasar Hacquet; imagology; anthropology; colonialism.

1. O ENIGMĂ NUMITĂ *HACQUET*

Paginile de față nu sunt despre Balthasar Hacquet. Dar dacă vrei să afli cu adevărat ceva despre locuitorii Moldovei și Bucovinei din anii 1788-1789, a cunoaște și „oglinđa” care-i reflectă este esențial. În fond, ceea ce putem afla despre ei este consecința unui fel de a vedea și înțelege; am putea merge chiar până acolo încât să spunem că, de la un moment dat, textul despre băștinași e indirect un autoportret. Așa încât, chiar dacă ceea ce-și propun paginile de față este să reconstituie lumea prezentată de Hacquet, nici figura lui nu ne poate rămâne indiferentă.

Așadar, cine e Balthasar Hacquet? În spațiul cultural românesc, el este un quasi-necunoscut. Și nu e vorba despre un aventurier, deși – din curiozitate, din obligație, din datorie?! – Hacquet cutreieră lumea, se expune pericolelor, își riscă viața, ci despre un *uomo universale*, un *polihistor*. Nu i-a lipsit lui Hacquet atracția pentru experiențe noi, seducția pentru neprevăzut, fascinația riscului. Un om concret într-o lume concretă, un *picaro*, așa cum s-a spus, care-și hrănea curiozitatea științifică cu explorări de aventurier, ajuns finalmente decan la Universitatea din Cracovia.

Pentru a declanșa o reconstituire rezumativă a senzaționalului său biografic, ar trebui să ne mirăm, asemenea lui Iorga, „Dar unde n-a fost!”, care folosea acest procedeu retoric pentru a evoca locurile din Bucovina, Ardeal și Moldova pe unde Hacquet a trecut. Iorga scria în fond o *istorie a românilor* prin călătoriile străini, rezumându-le traseele și impresiile. Așadar, unde n-a fost și, mai ales, ce n-a fost Balthasar Hacquet!? Medic, chirurg, profesor de anatomie și istorie naturală la un liceu din Leibach/Ljubljana, apoi la Universitatea din Lvov/Lemberg (din 1787) și la Cracovia (din 1805), geolog, mineralog, botanist, fascinat de floră și faună, chimist, carstolog, paleontolog, toate aceste și altele prin educație și opțiune, dar și, poate fără s-o știe, din inteligență disociativă și din curiozitate, etnograf, etnolog și antropolog, un explorator în necunoscut. Ar fi escaladat, mărturisește, cel mai înalt vârf muntos din Slovenia, Triglav, de 2864 m, fiind unul dintre pionierii alpinismului, scriind chiar un manual pe tema aceasta¹. Prizonier de câteva ori, îmbolnăvit de ciumă prin Basarabia, cu studii la Paris și Viena, locuind apoi la Constantinopol, călătorind prin tot Imperiul Habsburgic, era un savant, dar unul căruia îi plăcea tumultul vieții. Fusesse înrolat în armata franceză, ca medic chirurg, ajunsese prizonier la englezi, reușise să evadeze devenind, se spune, protejat al Mariei Tereza, la Curtea de la Viena. Să fi fost cu adevărat angajat al Imperiului ca explorator? Tot ce se poate. Să fi avut anumite misiuni secrete? Nu-i imposibil nici acest lucru. Dar înainte de a ajunge

¹ Specialiștii vorbesc despre „micile minciuni”, „micile contra-adevăruri” și despre „numeroasele elemente de mistificare” lansate de Hacquet în autobiografia pe care a scris-o (cf. Șumrada 2003: 18), ceea ce face personajul nostru și mai interesant.

profesor la Leibach, fusese medic chirurg la minele din Idria, trăind, cum o spune Janez Šumrada, specialist veritabil în biografia lui, „în condiții modeste, uneori la limita sărăciei” (Šumrada 2003: 19), care nu se vor fi sfârșit odată cu părăsirea Idriei. În 1787, e la Lvov, la Universitatea proaspăt creată de austrieci, pentru a preda cursul de obstetrică și chirurgie.

Când înțelegi că era tot timpul pe drumuri în „expediții științifice” – în fond, călătoriile prin Bucovina sunt făcute după ce ajunsese profesor la Lvov –, că purta cu el, dincolo de câteva hărți și cărți din domenii diferite la care își raporta observațiile pe teren, un microscop și alte instrumente necesare omului de știință, nu rezști să nu te întrebi unde și cum și-a scris Hacquet cele câteva mii de pagini (însoțite de câteva zeci de desene de mare finețe reprezentând peisaje, plante, siluetele unor bărbați și femei de etnii diferite), publicate aproape toate în timpul vieții, printre ele, și o autobiografie, care are anecdotică ei postumă²? Și după ce vezi un portret în care apare cu vestimentația și peruca specifice iluminiștilor, nu rezști să nu te întrebi în ce ținută va fi călătorit prin teritoriile locuite de „aborigenii” pe care-i considera, în fond, semisălbatici? Ce efect va fi avut intruziunea sa în lumile închise din Munții Dacici? Se formase, evident, în spiritul iluminismului, dar n-ar fi lipsit de importanță să reconstituim pe cât posibil lecturile pe care le avea. Janez Šumrada lansează chiar posibile interpretări psihologizante asupra comportamentului său. Cu originile lui obscure (suporta probabil stigmatul de fiu nelegitim), ar fi aspirat la succesul științific și la ascensiunea socială, așa explicându-se poate spiritul său de aventură. Cert este că volume și scrisori ale lui Hacquet se află în centre importante din Europa, de la Berna și Paris la München și Uppsala. În 2000, Janez Šumrada achiziționa de la un anticar din Ljubljana un document cu creanțele financiare ale personajului nostru, iar testamentul său, redactat în 1814, poate fi consultat într-un volum din 1989 (cf. Šumrada 2003: 14). Așadar, o figură înainte de toate enigmatică, cu atât mai mult cu cât călătorește prin Bucovina între 1787-1789, deși se afla de un an de zile profesor în Lvov.

Și omul știa rusa și alte limbi slave (profesor în Leibach, probabil că învățase slovena; la Lvov, preda în ucraineană), știa germana, în care și-a scris cărțile, dar și franceza (era, în fond, francez, dar franceza lui e mai degrabă precară, căci la colegiul iezuit din Franța studiasse în latină), în fine, spirit iscoditor, dispus să cartografieze, prin experiență și prin cultură, lumea concretă, învățase până și valaha – și e ciudat că în explorările sale prin Bucovina nu face niciodată precizări referitoare la limba în care comunică cu băștinașii, căci unii sunt valahi, alții, ruteni, lipoveni sau huțuli. Putem bănui

---

² Redactată în franceză, avea să fie tradusă și publicată în germană în 1908 (reeditată în germană în 1930), existând traduceri ale ei și în ucraineană, italiană, slovenă. (cf. Šumrada: 18)

că va fi vorbit cu unii în valahă, adică în română, cu alții în ruteană, cu autoritățile în germană etc.

În România însă, cum spuneam, Hacquet e quasi-necunoscut. E de înțeles de ce există o preocupare aparte pentru el în Slovenia, căci, cu spiritul său științific și umanist, Hacquet s-ar afla la temelia ideilor iluministe de-aici. E considerat unul dintre pionierii mișcărilor de afirmare națională a slovenilor, de nu va fi fiind aceasta o exagerare. Dar dacă există un cât de mic argument în acest sens, de ce să nu fie exploatat? De asemenea, e de înțeles și de ce există o preocupare pentru el în lumea ucraineană. A fost, în fond, profesor la Universitatea din Lvov, azi localitate în Ucraina. Un volum care cuprinde lucrările unei conferințe organizate în 2003 în Slovenia³ include și studiul „Baltasar Hacquet und die Ukraine”, în care Maria Valjo vorbește despre imaginea lui Hacquet asupra ucrainenilor, fără să se aducă vorba despre valahi. Or, în primul volum din cele patru în care Hacquet descrie *Carpații Dacici*, dedicat aproape în exclusivitate călătoriei sale prin Bucovina, referințele la moldoveni și valahi sunt frecvente. De altfel, când e evident că localnicii sunt ruteni, huțuli sau lipoveni (în afara paginilor cu caracter etnografic dedicate lor), el nu precizează explicit etnia, încât ai senzația că vorbește tot despre valahi, adică moldoveni. Evident că poți să-l citești și doar pentru a reconstitui prin intermediul lui identitatea ucrainenilor. La noi, Leonte Ivanov, de exemplu, îl invocă doar pentru a arăta cum îi vede Hacquet pe lipoveni. În loc să trateze însă lucrurile măcar din perspectiva imagologiei și să vadă în textul lui Hacquet și partea plină a paharului (și adevărul e că ar avea ce să vadă), românii, inclusiv Leonte Ivanov, reacționează mai degrabă ca niște procurori ai acuzării, supunându-l pe Hacquet unui veritabil rechizitoriu.

Așadar, e explicabil de ce sunt preocupați de el slovenii și ucrainenii, poate și polonezii; e o bizarie de ce românii îl ignoră aproape total. Dar bizaria are cel puțin o explicație. Deși Hacquet scrie despre moldovenii sau valahii din „așa-zisa Bucovina”, de fapt, din Moldova austriacă (ba chiar, cu predilecție despre cea din sudul ei, aflată după 1944 în România), *problema bucovineană* a ajuns pentru români, chiar pentru istoricii români, una mai mult decât periferică. Dacă pe 1 octombrie 1875 și 1877 primarii de Iași comemoraseră în manifestări de anvergură uciderea lui Grigore Ghica Vodă, punând în discuție statutul Bucovinei, dacă în 28 iunie 1940, în București, românii îngenuncheară pentru a deplânge cedarea Basarabiei și Bucovinei

³ În 2003, în Slovenia, s-a desfășurat o conferință dedicată lui Hacquet, *International Conference on the Life and Work of Balthasar Hacquet*. Idrija, Slovenia, October 9-10, 2003, <https://web.archive.org/web/20071012114022/http://www.zrc-sazu.si/izrk/carsologica/Acta322/hacquet.htm> lucrările fiind publicate în „Hacquetia”, Vol. 2, No. 2, Ljubljana 2003 <https://ojs.zrc-sazu.si/hacquetia/issue/view/257> - consultat în 10 octombrie 2022

Uniunii Sovietice, astăzi, după anii comunismului și după ceea ce a urmat, conștiința publică românească pare nu doar ignorantă, ci și insensibilă la problematica bucovineană. Și nu e vorba doar de conștiința publică. Citim într-un loc că, în urma tratatului de pace de după primul Război Mondial cu Austria, fondul Guvernământul Bucovina a ajuns în păstrarea Serviciului Arhivelor Naționale Istorice Centrale de la București, dar nici până azi inventarierea lui nu e realizată (cf. Ceaușu 2021: 10-11). Mai mult, fondul ar fi într-un stadiu avansat de deteriorare.

Dar Hacquet este o figură excepțională care poate avea o relevanță semnificativă în redimensionarea studiilor românești. În tot cazul, despre felul cum îi apar lui valahii din Bucovina, din Transilvania sau din Moldova, nu vor scrie specialiștii în Hacquet din Slovenia, din Austria, din Franța, Italia sau din Ucraina. Nici n-au făcut-o. Când nu-i interesează pur și simplu Hacquet, ei explorează relațiile lui cu teritoriile administrativ-politice din care ei provin, dacă nu doresc să manipuleze informațiile, deformând astfel chiar substanța operei sale. Cât despre români, ei au preferat cel mai adesea să identifice imaginile negative despre localnici (considerați români și când nu erau) și să-l acuze sau să-l condamne pe Hacquet. Dar Hacquet rămâne un fenomen în sine, și dacă românii îl ignoră, o fac pe riscul lor.

2. HACQUET ÎN OCHII ROMÂNILOR

Volumul care ne interesează se numește *Hacquet's neueste physikalischpolitische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die dacischen und sarmatischen oder nördlichen Karpathe*⁴ și a fost publicat în 1790 la Nürnberg. Ecoul lui în lumea românească?

Sub titlul „Un naturalist german prin Bucovina, Ardeal și Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea”, în câteva pagini din ediția a II-a, adăugită, a *Istoriei românilor prin călători* (vol. III), din 1929, Iorga prezintă „impresiile de drum” (Iorga 1929: 427) ale lui Hacquet, „acest om învățat, de o mare hărnicie în cercetările sale” (Iorga 1929: 427), care „ne-a cunoscut bine și prin relațiile directe, locale” (Iorga 1929: 427), pentru a continua:

„A fost prin părțile noastre și înainte de anul 1789, când ocupația austriacă în Moldova i-a ușurat călătoria, și el însuși mărturisește că, viind din Muntenia, a petrecut, prin secuime, ca medic, poate medic militar, încă din 1763-4, învățând și românește” (Iorga 1929: 427).

---

⁴ Volumul în limba germană poate fi consultat la adresa https://books.google.ro/books?id=O39KkBe5UbMC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Tringu+pugnax+Linn&source=bl&ots=W0iLX4mHy-sig=ACfU3U0YgEZkxqgBEktGixjjawO55Ie5VA&hl=ro&sa=X&ve=d=2ah UKewj7prycoaf1AhUPh_0HHdouBfQQ6AF6BAOEAM#v=onepage&q=Tringu%20pugnax%20Linn&f=false

Iorga îi remarcase încă din primul paragraf polivalența și numindu-l geolog, invoca și faptul că e „un bun desenator, de mâna căruia avem, în planșe, colorate, țărani, boieri, lipoveni, tătari și țigani” (Iorga 1929: 427). Dar îi numește observațiile, „foarte împrăștiate, dar de o mare bogăție” (Iorga 1929: 427) și „de diferite feluri” (Iorga 1929: 427), „simple impresii de drum” (Iorga 1929: 427). În fapt, rezumând opiniile lui Hacquet, Iorga identifică în impresiile lui adevărul și remarcă simpatia pe care ar purta-o localnicilor. „Despre acești români ardeleni el vorbește cu un mare simț de dreptate și cu un sentiment de compătimire care-l onorează” (Iorga 1981: 428). De-a lungul celor câteva pagini în care rezumă fapte văzute de Hacquet, doar de două ori, și într-o manieră mai degrabă concesivă și deferentă, le pune sub semnul îndoielii. „Călătorul, spune el, se sperie de lipsa de moralitate în atitudinea sfinților” (Iorga 1981: 428) de pe zidurile mănăstirii Sucevița, de la Humor, și după ce constata că, la Putna, călugării n-ar ști ce este o bibliotecă, Iorga comentează: „și aici se înșală: doar acolo funcționase o școală oarecum superioară, a lui Iacov Putneanul” (Iorga 1981: 430). Altundeva: „A cunoscut puțină lume boierească, trăind după moda veche. Femeile sunt leneșe (el o crede), trecându-și vremea cu cafelele” (Iorga 1981: 430). În rest, faptele prezentare de Hacquet ar fi chiar adevărul. Ce-i drept, sunt și fapte care ar putea implica o incriminare a localnicilor pe care Iorga le trece sub tăcere.

Anterior, G. Bogdan-Duică, în *Bucovina. Notițe politice asupra situației* (1895, Sibiu), îl invocă de câteva ori pe Hacquet cu scopul de a arăta imaginea lui despre coloniști (de aici decurgând îngăduința localnicilor față de ei) și pentru o secvență referitoare la „căpitanul sau judele” de la Putila, „localitate deplin rusească” (Bogdan-Duică 1895: 147). Ba chiar, invocând la un moment dat naivitatea austriecilor care ar fi crezut că „prin pilda luată de la germani și unгурii imigranți, vor învăța și românii și rutenii noțiuni mai raționale de economie” (Bogdan-Duică 1895: 28), el afirmă: „nici ei, coloniștii, n.n., nu erau meșteri” (Bogdan-Duică 1895: 28). Și într-o notă de subsol, comentează: „iată cum descrie pe coloniștii germani același Hacquet, pe care istoricii bucovineni ca Polek îl citează bucuros numai când voiesc să arate ce bețivi erau valahii de la Câmpulung” (Bogdan-Duică 1895: 28). Polek tocmai editase în 1893 memoriile generalului Splény, care-l invocase pe Hacquet, deturnându-i însă observațiile, căci el e fascinat de puterea de a bea a localnicilor. Un Isidor Ieșanu, de exemplu, invoca și el cazul de la Putila, pentru a demonstra însă că, spre deosebire de valahi, rutenii din Bucovina ar fi „degenerați moral” (Ieșanu 2014: 301).

O opinie diferită – și diferit instrumentalizată – apare la Leca Morariu. Dar, ca și Bogdan-Duică, Leca Morariu nu are perspectiva întregului, fiind interesat de detalii. În fapt, editând un manuscris redactat de preotul Constantin Popovici în 1796 la Sfântu Ilie, lângă Suceava, el rezumă câteva idei despre teritoriul „rășluit” de austrieci „între 1774-1777” ale lui

Dimitrie Onciul și ale austriacului Josef Strzygowski. Primul afirmase în 1915 că

„Nicăieri pe tot pământul românesc nu se află, pe un spațiu atât de mic, atâta bogăție de istorie românească (...). Fără îndoială putem zice că în ceea ce privește arta veche religioasă, Bucovina ocupă un loc din cele dintâi în lumea ortodoxă” (Morariu 1923: 9).

În ce-l privește pe Josef Strzygowski, el ar fi afirmat că „marea cultură ce deținem noi austriecii în mănăstirile Bucovinei a trebuit să se repercuteze asupra sfântului Munte” (cf. Morariu 1923: 9). Pe Leca Morariu îl interesează să arate că în 1774, în Bucovina se aflau școlile domnești, apoi școli particulare sau învățători ambulanti, dar și școli mănăstirești, căci

„avea doar «Bucovina» anilor 1774-1775 nu mai puțin de 9 mănăstiri mari de călugări (Putna, Sânt-Ilie, Voronețul, Mănăstirea Humorului, Moldovița, Sucevița, Dragomirna, Solca și Ilișești), o mănăstire de călugărițe (Pătrăuți pe Suceava), 11 schituri de călugări și un schit de maice (la Voloca pe Ceremuș)” (Morariu 1923: 11-12).

Convingerea lui, bazată pe studiile lui Ion Nistor, este că „la Putna dăinuia chiar un fel de academie teologică” (Morariu 1923: 9), care se dezvoltase sub conducerea arhimandritului Vartolomeu Măzăreanu. După 1778, însă, nu s-ar mai pomeni nimic de „academia putneană”. Mai mult,

„stăpânirea austriacă vedea cu ochi răi frumoasa organizație școlară moldovenească. Școala teologică a lui Măzăreanu fu înlocuită, în alt loc, la Sânt-Ilie lângă Suceava, cu o nouă școală clericală – austriacă! Pentru mai buna și mai sigura ei dezvoltare în spirit chezaro-crăiesc, noua academie teologică de la Sânt-Ilie (având mai întâi o singură clasă, apoi trei) fu dată în seama străinului Daniil Vlahovici. Sârbul Vlahovici ajunsese – fiindcă din voința austriacului *divide et impera* era menit să ajungă – chiar episcop și se învrednici deci de a deveni urmașul prea vrednicului episcop moldovean Dositei Herescu (mort la 1789). Noul episcop se mută atunci, împreună cu școală cu tot, la Cernăuții zămisliților austriece, unde această școală fu transformată în acel *Institut teologic* care la 1875 deveni Facultatea de Teologie de la Cernăuți” (Morariu 1923: 17).

Iată contextul în care Leca Morariu îl amintește pe călătorul franco-austriac, ale cărui opinii despre mănăstirile și călugării din Bucovina nu puteau fi ignorate. În textul propriu-zis și într-o amplă notă de subsol, el invocă opiniile lui Hacquet despre „inevitabilele părți regretabile ale vieții

monahale” (Morariu 1923: 15) și despre călugării care, în locuințele lor *mizerabile*, ar fi trăit „prea porcește, cu țârâita și-n trândăvie” (Morariu 1923: 15), fiindu-le parcă sortit să rămână „în cea mai mare ignoranță” (Morariu 1923: 15). Concluzia?

„Nu! Un Hacquet nu poate fi utilizat decât cu toată rezerva criticeii. Ciudată e mai ales mărturisirea lui Hacquet că n-a dat nicăierea de cărți și de biblioteci, unde noi le vedem, în atâta splendoare, până-n zilele noastre” (Morariu 1923: 15).

Iar la subsol, după ce în text copiasse fragmente ample în germană din volumul lui Hacquet, Leca Morariu continuă să comenteze:

„Același Hacquet doar nu vedea în zugrăveala de la Putna – și-i important că pe vremea informatorului nostru pictura mănăstirii Putna se cunoștea foarte bine, arătând și o înfățișare a Judecării de Apoi – decât o «zugrăveală în care trupurile și picioarele oamenilor sunt ca locuste»” (Morariu 1923: 15-16),

biserica fiind pe dinafară și prin interior *unsă, mângălită*.

Cu toate acestea, concluzia lui Leca Morariu este mai degrabă comprehensivă, el vorbind despre „ignoranța, nepregătirea și mai ales neputința (lui Hacquet, n.n) de a se transpune într-un nou mediu” (Morariu 1923: 15), preferând „numai zâmbetul luării în răs și al batjocurii” (Morariu 1923: 15). Ba Leca Morariu vorbește despre „isteții moldoveni băștinași” (Morariu 1923: 15) care „nu puteau avea pentru specimene de-alde Hacquet decât același zâmbet al șireteniei” (Morariu 1923: 15-16). Aveam să descopăr târziu că, invocând chiar câteva din exemplele care-mi atrăseseră și mie atenția, Leca Morariu lansase de mult ipoteza la care mă gândisem eu însumi în acest sens. Spune el:

„La Siret i se întâmplă bietului nostru cercetător o tragere pe sfoară ca aceasta, venită din partea unei jupânese moldovence: În fața unor cuconi de boieri moldoveni bronzăți la piele ca niște țigani de binefăcătorul soare al pământului nostru, Hacquet, văzând că cel mai mic dintre acești copii suga la sânul unei doice țigance, își dă cu socoteala că și negreata celorlalți copii negri, născuți din părinți albi, provine din laptele țigănesc al doicilor. Și dorul de a-și auzi bănuiala confirmată, dorul acesta transformându-se într-o viteză întrebare adresată mamei acelor copii, i se dă răspunsul: „Copiii mei se nasc toți albi cumu-i ghiocul; dar cindură că nu suga de la mine, ci de la țigancă asta... se înnegresc așa de rău de laptele ei...!» – declarație care-l face pe cercetătorul Hacquet să mediteze adânc-

științific despre «ce influență poate avea laptele unei doice asupra copiilor»”. (Morariu 1923: 15).

Peste ani, în monografia *Iraclie și Ciprian Porumbescu* (1986), toleranței arătate aici îi va lua locul asprimea judecății, Hacquet fiind numit „alt similar ponegritor (pe lângă Polek, care l-ar fi contrazis pe Constantin Morariu în privința numărului de ruteni din Bucovina în momentul ocupării ei de către austrieci n.n.) al vechii culturi eclesiastice moldovene din Bucovina răsluită de austrieci” (Morariu 2015: 228).

De remarcat, după toate acestea, poziția lui I. Nistor față de călătorul austriac, căci combătând teoria lui Aurel Onciul că nu românii sunt rutenizați în Bucovina, ci viceversa, el invocă de mai multe ori în *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic* (1915) memoriile lui Hacquet, folosind diferite informații pentru a-și construi argumentele. Iar la un moment dat precizează:

„Se vede ca lui Hacquet îi bătu la ochi o așezare ruteană într-un sat românesc și de aceea poate o și pomeni în memoriile sale. De aici reiese însă că în locuri unde se pomeneau ruteni existau și romani, care însă se treceau sub tăcere, fiindcă existența lor acolo se înțelegea de la sine. Numai astfel se poate explica atitudinea lui Hacquet, a cărui dragoste de adevăr nu se poate trage la îndoială.” (Nistor 1915: 103).

Semnificative sunt și opiniile mai noi despre Hacquet, formulate în cele două ediții românești ale consemnărilor sale, apărute, deși amândouă sub egida Academiei Române, la un an distanță una de alta. Prima dintre ele, publicată în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a (2001), conține traducerea textului german, precedată de o prezentare succintă a lui Hacquet. Dar editorii preferă să rezume adesea sau să pună între paranteze pasajele care li se par defavorabile românilor, uneori exprimându-și direct dezacordul față de opinia lui Hacquet. Alteori, în note de subsol, nu rezistă tentației de a lua, într-un fel sau altul, apărarea localnicilor, amendând poziția lui. Citim într-un loc: „Autorul, destul de naiv și prost informat, dă dovadă de puerilitate, gata să nu vadă peste tot decât tâlhari și ucigași (!)” (Cernovodeanu 2001: 813). Nu-i vorbă, editorii oferă la rândul lor explicații puerile. Un exemplu este explicația dată numelui boierului Șeptilici. Confirmat de localnici și de preot, boierul îi explicase lui Hacquet că mama lui ar fi născut șapte copii într-o lună. Or, editorul ține să precizeze pe de o parte că numele e întâlnit încă din secolul al XVI-lea, dar și că e vorba despre un cognomen care s-ar datora faptului că „erau șapte frați, născuți în ani diferiți, dar în aceeași lună. De aceea e invocată poate mărturia aceluia preot” (Cernovodeanu 2001: 813). Voi reveni asupra chestiunii.

Altundeva, când se vorbește despre torturile la care ar fi fost supuși localnicii de către călugări, în nota de subsol editorii precizează: „S-ar părea că aici avem niște afirmații generale și nu în legătură cu acești călugări” (Cernovodeanu 2001: 819). De asemenea, când Hacquet reproduce cuvintele unui fruntaș al satului, care spune că odinioară „în munții aceștia noi eram ucigași și tâlhari” (Cernovodeanu 2001: 835), editorii comentează: „Declarația sa sună fals. A se vedea mai pe urmă și reacția autorului la ospitalitatea primită” (Cernovodeanu 2001: 835). În altă parte, într-o paranteză care rezumă o secvență amplă, netradusă, citim:

„O mică crescătorie de cai folosită doar primăvara a fost mistuită de foc. Bănuiala că focul ar fi fost pus pentru a acoperi o crimă. Autorul pornește de la o presupunere, apoi afirmă că a fost o crimă și că făptașii ar fi fost moldoveni.” (Cernovodeanu 2001: 817).

Așadar, când cred că imaginea despre localnici e nefavorabilă, editorii preferă să rezume, să treacă sub tăcere, să ofere explicații sau să acuze. Nu o dată, ei introduc în textul lui Hacquet, în paranteze unghiulare, fie semne de punctuație care exprimă nedumerirea sau dezacordul implicit, fie mici comentarii. Editorii joacă aici rolul procurorului care acuză și deopotrivă al avocatului apărării. Or, Hacquet, ca și băștinașii, de altfel, nu are nevoie nici de procuror, nici de avocat; doar textul are nevoie de un hermeneut. Din nefericire, astfel de croșete fac ediția aproape de neutilizat.

Și după toate acestea, e de la sine înțeles că în prezentarea lui Hacquet, editorii sunt de-a dreptul nemiloși. „Dușman al oricăror superstiții și pătruns de spiritul «iosefin»” (Cernovodeanu 2001: 810), inconsecvent, el ar condamna „în bloc o sumă de realități fără a încerca să înțeleagă evoluția istorică de care se leagă aceasta” (Cernovodeanu 2001: 810). „Omul, se spune, ni se dezvăluie cu inconsecvențele și prejudecățile sale” (Cernovodeanu 2001: 810), după opiniile lui Hacquet referitoare la mănăstiri și călugări precizându-se, în aceeași tonalitate disprețuitoare:

„Omul este influențabil și credul, acceptând, de pildă, fără rezervă, explicația fantezistă a numelui de Șeptilici, precum și faptul că un om decapitat să mai poată mâna o căruță mai multe minute după aceea. Tot astfel acceptă toate zvonurile și bănuielile informatorilor săi. (...) La el, din nimic se naște o bănuială, care devine certitudine în mod automat.” (Cernovodeanu 2001: 810).

Singurul lucru bun în această notă introductivă la textul lui Hacquet e prezentarea sintetică a călătoriei. Și ne folosim de ea pentru a arăta că Hacquet nu vorbește doar despre călătoria sa în teritoriile Bucovinei aflate azi în Ucraina și în nici un caz doar despre ruteni (a se citi ucraineni), ci despre

Bucovina în integralitatea ei, ba chiar cu predilecție despre cea aflată astăzi în România. Pe de altă parte, rezumatul acesta invalidează opinia că Hacquet ar fi avut drept scop al călătoriei sale obținerea de informații despre Bucovina. Așadar, citim:

„Planul inițial al călătoriei, începută de la întreita graniță a Transilvaniei, Bucovinei și Moldovei în apropiere de Vatra Dornei, era să-l ducă pe autor, prin Moldova, spre orașul Roman și spre Iași. Dar ocuparea capitalei Moldovei de către turci îl silește să se oprească în Bucovina, de unde trece, prin Hotin, în Podolia, unde face o serie de prospectări în *căutarea unor locuri bogate în varietatea de cremene, folosită ca piatră de scâpărat pentru puștile armatei imperiale* (s.a.). La întoarcere, trece prin: Cernăuți, Suceava, Frătăuți..., Rădăuți..., pe la mănăstirile: Sucevița, Solca, Gura Humorului, cercetează coloniile germane așezate la graniță, apoi fierăria de la Iacobeni, în sfârșit, trece prin pasul Izvor, spre vale Putile și pe valea Ceremușului, în Galiția.” (Cernovodeanu 2001: 809).

Să trecem peste câteva erori evidente (la Gura Humorului nu e nici o mănăstire, așa cum coloniile germane nu puteau fi la graniță) și să insistăm asupra ideii că Hacquet s-ar fi aflat aici cu misiunea de a căuta piatră de scâpărat pentru puștile armatei imperiale. Dar planul inițial al călătoriei lui Hacquet era de a ajunge la Iași, nu de a hălădui prin Bucovina. Observația făcută la un moment dat referitoare la piatra de scâpărat seamănă multora altora din textul său, care se referă la funcționarii austrieci, la coloniile de tot felul etc.

Cea de-a doua ediție a apărut în anul imediat următor (2002), într-un tiraj nesemnificativ, la o editură obscură. Cum Radu Grigorovici, îngrijitorul ei, era el însuși membru al Academiei Române, volumul a apărut tot sub egida Academiei Române, dar în cadrul Filialei Iași, Centrul de Studii Bucovina din Rădăuți. Aici, nici numele autorului și nici titlul cărții nu sunt precizate decât la pagina 7 a cărții, coperta conținând supratitlul *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789)*. Dar de data aceasta avem de-a face cu o ediție bilingvă (cu transliterarea în caractere latine a textului scris cu gotice de Hacquet), iar editorul nu intervine în nici un fel în text și nu face nici un fel de comentarii, opiniile prezentându-și-le la sfârșitul volumului, într-un „Comentar”.

Firește, ne interesează ce-i spun lui Radu Grigorovici „impresiile de călătorie” ale lui Hacquet, cu atât mai mult cu cât vorbim de un bucovinean; George Grigorovici, tatăl său, și Em. Grigorovitză, un unchi, fac parte din elita Bucovinei. Pentru el, Hacquet e „fiu al revoluției franceze, raționalist, agnostic” (Hacquet 2002: 117), „destul de liber în a-și exprima părerile

deschis și adesea brutal și criticile față de toate instituțiile existente, cu excepția monarhiei” (Hacquet 2002: 117). De fapt, Hacquet ar fi fost încântat de domeniul cameral al Frățeștilor și de „splendidele pășuni de vară de pe muntele Lucina” (Hacquet 2002: 119), transformând însă într-o adevărată țintă de atac „administrația de tip birocratic” (Hacquet 2002: 119). „Comentariul” lui Radu Grigorovici enumeră destul de sec faptele înregistrate de Hacquet, insistând asupra agnosticismului său și invocând reacția călătorului în fața mănăstirilor, a răspunsurilor date de călugări, punând în prim plan poziția sa raționalistă și remarcând, nota bene, atitudinea îngăduitoare a unui egumen. Altfel, Radu Grigorovici vorbește el însuși de „incultura monahilor ortodocși” (Hacquet 2002: 119), asemănători, astfel, cu călugării din ordinul capucinilor, ipoteză lansată de Hacquet, pe care însă-l dojenește părintește: „Nu e totuși frumos să-l califici pe unul dintre ei drept idiot” (Hacquet 2002: 119), ca și pe călugări: „Este însă într-adevăr de neiertat călugărilor nu numai exploatarea nemiloasă a supușilor și a robilor lor țigani, și cu atât mai mult tratamentul neomenos la care îi supuneau drept pedeapsă” (Hacquet 2002:119). În tot cazul, Grigorovici nu pune o clipă la îndoială reprezentările lui Hacquet, vorbind la un moment dat de „curățenia lui sufletească” (Hacquet 2002:120). Concluzia este că

„Hacquet ne face să-l iertăm pentru aceste nevinovate scăpări, inadvertențe sau erori – când nu e vorba de erori geografice, e vorba despre credulitatea lui –, intercalând între expuneri științifice aride numeroase scene pitorești”. (Hacquet 2002: 119).

Or, pe noi, tocmai scenele pitorești ne interesează, care au legătură și cu credulitatea invocată aici.

Și încă un detaliu din prezentarea lui Radu Grigorovici. Imperiul Habsburgic, spune el, ar fi avut „calitatea de a trezi în străinii care intrau benevol în slujba sa un spirit de loialitate excepțional de puternic” (Hacquet 2002: 116), fiind invocați Eugen de Savoia, Generalul von Splény, Vasile Balș, dar și Hacquet, care ar fi fost răsplătit „cu o catedră profesorală la Lemberg, în Galiția” (Hacquet 2002: 116). În acest context, pot fi invocate din nou paginile scrise de Leonte Ivanov. Pentru el, Hacquet ar fi fost unul dintre acei specialiști trimiși de Curtea de la Viena „să evalueze la sânge recent dobândita comoară” (Ivanov 2007: 54) (e vorba despre Bucovina), făcând rapoarte „asupra bogățiilor solului și subsolului acestui colț de lume, asupra populației indigene și strămutate, cu particularitățile fiecărei etnii în parte, asupra importanței economice și strategice a zonei” (Ivanov 2007: 54). Dacă ar fi fost așa, și-ar mai fi publicat Hacquet imediat scrierile? Aflat într-o astfel de situație, raportul lui Splény a rămas în arhivele vieneze mai bine de un secol. Leonte Ivanov are certitudinea că Hacquet n-ar fi fost decât un

supus care „adoptă nu doar credința stăpânului, ci îi copiază chiar și metehnele” (Ivanov 2007: 54). Mai mult, Hacquet ne-ar da de înțeles că

„se află în slujba unei mari puteri, că aparține culturii apusene, *desigur superioare* barbarismului oriental. De aici, o oarecare suficiență a discursului, de aici obiceiul de a cântări totul negustorește, prin prisma foloaselor pe care guvernul austriac le putea trage dintr-o situație sau alta. Astfel se explică unele stridențe în text, stridențe ce supără ochiul lectorului bicisnic, născut, printr-o scăpare a sorții, pe asemenea «triste» meleaguri. Nu întâmplător, obiectivitatea relatării va avea de suferit: parcă prea ușor se ghicește în spatele paginii chipul cântărețului servil, parcă prea insistent ni se oferă drept model virtuțile Imperiului în slujba căruia exploratorul breton se înrolase. Ca orice francez, ca să recurgem și noi la clișee, Hacquet e destul de superficial în concluzii, nu-și însușește rigoarea cercetătorului neamț, îi scapă adesea esența fenomenelor surprinse pe viu.” (Ivanov 2007: 54).

În tonalitatea aceasta arogant-superioară, Ivanov îi reproșează lui Hacquet că nu ține cont că precara stare de lucruri e consecința epocii măcinate de războaie, de migrări, de foamete, boli și sărăcie. Sub masca umilității jucate, Ivanov recunoaște, totuși, că Hacquet „manifestă compasiune” (Ivanov 2007: 55) și critică „atitudinea arogantă și rapacitatea coloniștilor germani” (Ivanov 2007: 55). Dar, în absența oricărei nuanțări, concluzia de etapă e de-a dreptul incorectă. Spune Ivanov:

„Adept al concepției lui J.J.Rousseau despre *traiul în natură*, Hacquet n-a împrumutat de la iluminiștii francezi și teoria asupra *bunului sălbatic*. De aici, splendidele cadre peisagistice din paginile cărții, populate însă cu *sălbaticii* câtuși de puțin *buni*.” (Ivanov 2007: 55).

Or, trecând peste faptul că, slab peisagist și mai degrabă întâmplător, Hacquet nu realizează „splendide cadre peisagistice” (Ivanov 2007: 55) (dar ce poate spune adjectivul *splendide*?), nu o dată, și vom vedea acest lucru, Hacquet construiește realitatea tocmai prin prisma imaginii *bunului sălbatic*.

Încă un detaliu, poate semnificativ referitor la analiza lui Leonte Ivanov. Textul lui nu-i mai mult decât o prefațare a paginilor din Hacquet despre lipoveni preluate din traducerea făcută de Radu Grigorovici. Cu toate acestea (oricât de elocvente ar fi exemplele), sancționarea și persiflarea statutului de academician al traducătorului e inadecvată. Spune el:

„Pentru a nu știrbi din poezia acestui tablou de epocă, e mai bine să-l oferim cititorilor integral, în versiunea românească pe care Radu Grigorovici o dă originalului german. Iar dacă această

versiune curge poticnit, dacă un termen precum *Fußnotes*, e tradus prin 'note de picior', dacă mai apar dezacorduri și repetiții supărătoare, iar unele sintagme, de tipul 'biserici foarte neînsemnate', 'este precum urmează' sau 'timp de patruzeci la șaizeci de ani' sună năzdrăvan în graiul nostru autohton, răspunderea o poartă, desigur, Hacquet. Pentru că la noi, după cum prea bine se știe, academicienii *sunt* mai presus de orice bănuială." (Ivanov 2007: 56).

Or, dacă traducerea aceasta e precară, de ce o mai folosește Leonte Ivanov? Ar fi putut să preia versiunea publicată în anul anterior; și mai bine ar fi fost dacă ar fi oferit o nouă traducere. Chiar ar fi fost o contribuție reală.

3. BUCOVINA LUI BALTHASAR HACQUET. O RECITIRE

Ce-mi propun să fac eu cu textul lui Hacquet? Sau, pentru a ne fixa în chiar miezul problemei, ce-mi spun mie notele de călătorie ale lui Hacquet despre lumea pe care el o explorează? Fără a apela riguros la triada *imagologie – alteritate – postcolonialism*, premisa de la care pornesc este că avem de-a face cu o *reprezentare*. Prin urmare, imaginea despre lume pe care Hacquet o livrează este inevitabil expresia unui subiect în istorie; astfel, certitudinile îi sunt „cenzurate” de lecturile pe care le are, de orizontul cultural în care locuiește (și de care e construit), de experiențele similare pe care le-a avut, ba chiar de impulsurile datorate temperamentului său. Și nu cred că, pentru a înțelege că avem de-a face nu cu adevăruri obiective, ci cu reprezentări, cu imagini devenite nu o dată clișee sau care funcționează deja ca atare, e nevoie să apelăm neapărat la Saussure, cum face Maria Todorova când discută despre Balcani (Todorova 2000: 25).

Spirit scientist, raționalist, Hacquet descrie exact și minuțios soluri, plante, procese tehnologice, animale sau păsări, ba chiar aspecte etnografice, obiceiuri, vestimentații, tipare arhitecturale, comportamentale etc. Dar împotriva certitudinilor pe care le are, deși dă senzația că notează, ca într-un jurnal, fapte la care a fost martor și pe care le-a văzut el însuși, când trebuie să vorbească despre oameni, aproximează, simplifică, generalizează, trage concluzii pripite sau greu de susținut. Și nu o dată pare să se contradică, ceea ce nu-i decât dovadă faptului că e un spirit viu. De exemplu, în măsura în care există la el o tentație de a estetiza *natura*, trăsătură a iluminiștilor dezvoltată puternic în romantism, există la el și puternice instincte pragmatice. Într-un loc, de exemplu, nu poate să nu constate impactul negativ al coloniștilor asupra naturii, dar în același timp e fascinat de răspunsul ei imediat. Notează: „Lucrul cel mai grav pentru noile colonii este faptul că, îndată ce (coloniștii, n.n.) au eliminat copacii prin foc, totul este acoperit cu

un splendid covor roșu de *Epilobium montarum* Linn” (Hacquet 2001: 99). Or, din cauza aceasta, se produce o invazie a socului, în așa fel încât „oamenii care s-au așezat aici nu se puteau plânge destul de cât de grea este stârpirea lor” (Hacquet 2001: 99). De aici și concluzia că, în cazul în care vor veni mai mulți oameni, atunci, dacă va fi prost gospodărită, „Bucovina ar putea avea soarta insulelor Madera, unde peste tot erau numai păduri (...) și care astăzi este aproape total lipsită de lemn” (Hacquet 2001: 99). *Splendidul covor roșu și dezastruoasa invazie a socului* stau, iată, alături. Nu e singura contradicție din poziționarea lui Hacquet. Îi admiră pe localnicii care trăiesc natural, admirație dublată nu o dată de disprețul față de lumea civilizată, din care provine, constatându-le în același timp moravurile condamnabile. Fascinat de extreme, Hacquet hiperbolizează în ambele direcții. În fapt, el are puțină încredere și în coloniști, și în administrația austriacă, așa cum în alte fragmente îi desconsideră pe fanarioții din Principate ori îi condamnă pe maghiarii din Transilvania. Mai poate fi obiectiv în acest caz în privința localnicilor? Totuși, prin comparație cu alți călători străini, Hacquet pare să fie mai puțin victima prejudecăților ori a lecturilor și cu atât mai puțin s-ar putea spune, măcar în ce-i privește pe localnicii din Bucovina, că e rău intenționat. E plin studiul lui Klaus Heitmann, de exemplu, de trimiteri către imagini deliberat negative despre români, perpetuate prin plagiat sau din inerție. Dincolo de toate acestea, mai există o măsură de precauție pe care trebuie să ne-o luăm. Dacă suntem tentați să contestăm reprezentările nefavorabile despre localnici și să polemizăm cu ele, de ce să nu credem că reprezentările favorabile despre ei sunt și ele consecința nu doar a observării faptelor, ci a trecerii lor printr-un filtru care le metamorfozează? Admirația lui Hacquet pentru natura sălbatică ori pentru localnici are și ea conotații ideologice și mentale. De stereotipuri poate fi vorba în ambele cazuri.

Cum am spus însă, nu Hacquet în sine ne interesează aici, ci *cum* este lumea în care el călătorește. Dar dacă discutăm totuși despre Hacquet (și mi se pare că e obligatoriu s-o facem), faptul se datorează nevoii de a înțelege mecanismele care se află la temelia reprezentărilor sale, cu care nu are rost să intrăm în polemică. Nu de o judecată aspră are nevoie textul lui Hacquet (Hacquet cu atât mai puțin – în fond, îi suntem datori pentru excepționala sursă pe care ne-o pune la dispoziție), ci de explicații și de problematizări care, pe cât posibil, să proiecteze în spatele reprezentărilor adevărul și să elibereze faptele de zgura subiectivă sau ideologică. Nu cred că sunt justificate încercările de *a repara* sau de *a corecta* analize, ipostaze, reprezentări considerate în dezacord cu ceea ce credem noi azi că e realitatea, nici generalizările, fie ele favorabile sau defavorabile românilor. E mai potrivit să identificăm mărcile subiectului (care sunt adesea și mărcile unei culturi, ale unei politici, ale unor contexte de tot felul), pentru a identifica astfel semnele obiectului, cu speranța de a-l reconstitui. Tocmai de aceea,

ceea ce ne interesează nu este să discutăm în termeni de bine și de rău, ci să supunem atenției un text care e consecința întâlnirii directe cu lumea descrisă și să înțelegem cum se formează aceste imagini și judecăți. Finalmente, firește, putem crede că recuperăm lumea, așa cum reconstituim și subiectul care o prezintă.

Or, această premisă e dublată de o alta, la fel de importantă. Azi nu e nevoie de prea multe argumente pentru a înțelege că avem de-a face, dacă nu cu un conflict, măcar cu o confruntare între orizonturi culturale opuse, incompatibile. De fapt, e la mijloc un contact între două lumi care, dincolo de faptul că se modifică chiar în timpul întâlnirii, generează deopotrivă atracție și respingere. Nu numai intrusul, un străin care se consideră „superior”, îl supune observației și îl judecă pe băștinaș; acesta din urmă, la rândul său, reacționează într-un anumit fel – și tocmai de aceea nici nu știm cât de natural. Cât de natural se va fi comportând localnicul în fața unui străin? Nu cumva livrează și el o imagine?

În ce-l privește pe Hacquet – și nu-i aceasta o surpriză –, el descinde din civilizație pentru a explora un ținut necunoscut sau puțin cunoscut, asociat sălbăticiiei. De aici superioritatea, uneori disprețul, dezgustul chiar, dar și uimirea și fascinația, uneori teama, toate acestea, reacții ale unui om de știință venit dintr-o cultură care aruncase religia la coșul de gunoi al istoriei. Nu a venit să locuiască în celălalt, nici să conviețuiască cu el – ci să-l observe. Din interes științific? Din tot felul de interese pragmatice? Din simplă plăcere de călător? Evident că Hacquet vrea să spună *lucrurile așa cum sunt*, dar el e cenzurat cultural, istoric, ideologic, iar toate lucrurile acestea spun ceva despre el. Venit din civilizație, o disprețuiește totuși, fiind fascinat de ceea ce e natural; educat în Franța, îi disprețuiește pe fanarioți, pe coloniștii trimiși de austrieci în Bucovina, pe unguri. Umanitarist, empatizează cu cei puși în situația, individuală sau etnică, de a suferi. Raționalist, suferă de toate complexele pe care rațiunea i le impune. Evident, e om al timpului său, ca și al locului din care provine și, firește, nu are nici o suspiciunea față de sine însuși. E victima propriilor lecturi (din Sulzer, dar nu numai din el) și mai ales a propriilor certitudini. La Hotin, i se pare că un călăreț căruia i s-a tăiat capul continuă să călărească preț de câteva zeci de metri. Nu-i vorba, Linné credea el însuși că omul poate face epilepsie dacă se spală și că există oameni care merg în patru labe sau oameni cu coadă. Spiritul științific a fost nu o dată amenințat de ridicol.

Despre ce scrie Hacquet? Așa cum precizează în subtitlul primului capitol al scrierii sale, „despre Carpații care se găsesc în Moldova de Sus sau Dacia transalpină, Țara de Sus (*Zara de Suss*, scrie el, folosind denumirea localnicilor sau a lui Cantemir), despre felurile de pietre, minerale și apele lor, de asemenea despre valahi sau moldoveni etc.” (Hacquet 2002: 3), pentru „a furniza informații” (Hacquet 2002: 3) și „a face investigații” (Hacquet

2002: 7). În câteva locuri vorbește chiar de „cercetarea mea” (Hacquet 2002: 3), fundamentată pe observația proprie, dar și pe spusele lui Sulzer⁵, căruia Hacquet mărturisește că îi va da credit total. Scopul e așadar pragmatic, parțial științific, dar și antropologic; „exploratorul” e preocupat de posibilele resurse naturale ale locului, de felul cum funcționează lumea după instalarea austriecilor, de tot felul de date concrete, dar și de oamenii pe care-i întâlnește. Nu întâmplător invocă el însuși „gravura de pe pagina de titlu”, realizată chiar de el, cu munții de graniță ai Bucovinei, dar și gravurile finale cu reprezentanți ai câtorva etnii din Bucovina. Scopul e mai degrabă practic-utilitarist, dar așa cum există o plăcere (și virtute) a reprezentării grafice, există la Hacquet și o plăcere a scrisului. Să fi scris el din pură motivație științifică? Turismul încă nu se inventase și călătoriile erau determinate, firește, de cauze precise. Să fi scris, prin urmare, la solicitarea Casei de Habsburg? Tot ce se poate, deși sfaturile și constatările privind funcționarea unor fabrici, administrarea unor spații, utilizarea unor resurse ori reacțiile față de coloniști nu sunt neapărat argumente în acest sens. Să fi fost plătit de Casa Imperială pentru observațiile sale? Precizările de natură informativă, cu rol de a exploata potențialul resurselor, sunt dese. Dar, pe de altă parte, Hacquet cară după el o aparatură pentru cercetări științifice, despre care doar putem bănuși cât de sofisticată va fi fost. Va fi părut localnicilor ca un extraterestru? Într-un loc, aflăm, Hacquet identifică un izvor acidulat, inundat adesea de pârâul Dornei,

„folosit de cei câțiva locuitori de aici pentru băut și gătit din cauza limpezimea apei, fără să aibă o acțiunea asupra măruntaielor. Deși aveam la mine toate mijloacele de investigare necesare, n-am putut să le folosesc, deoarece vremea, mereu ploioasă, impurifică izvorul și n-am avut timp să mă opresc mai îndelung.” (Hacquet 2002: 7).

Altundeva, el dă de un alt „izvor acidulat și foarte gustos, pe care, spune, l-am cercetat cu mijloacele de analiză pe care le luasem cu mine” (Hacquet 2002: 9). Făcuse experimente de tot felul (mercur dizolvat în acid azotic, o placă de argint scufundată în apă etc.), iar apa dintr-o mică fiolă ar fi avut și după o jumătate de an un „gust foarte răcoritor și plăcut acidulat, fără miros, foarte limpede, fără nici o depunere” (Hacquet 2002: 9). Dincolo de toate acestea, de reținut că

---

⁵ Spune Hacquet: „Nu cunosc nici un scriitor în afara căpitanului imperial Sulzer care să fi scris corect din punct de vedere geografic și topografic-istoric atât despre țara Moldovei, cât și a Valahiei; cât privește latura fizică, a făcut tot ce a putut conform puterilor și cunoștințelor sale; puținele incorectitudini care apar în informațiile sale derivă din știri greșite ale altor scriitori, în particular ale prințului Cantemir (...)”. Sulzer ar fi demonstrat că „în această privință (adică „fizică”, n.n.) (...) te înșelai cel mai adeseori”, continuând: „De aceea mă voi referi întotdeauna la acesta din urmă” (Hacquet 2001: 5).

„fiind în luna iulie și căldura foarte mare, am băut destul de mult din ea, dar n-a avut nici cea mai mică acțiune asupra măruntaielor mele, nici asupra celor patru bărbați care mă însoțeau ca apărare împotriva unor supuși ucigași.” (Hacquet 2002: 9).

Evident, nu ne interesează aici experimentele și constatările asupra solului și calității apelor (să lăsăm plăcerea aceasta mineralogilor, carstologilor etc.), ci faptul că Hacquet face experimente care necesită timp și că, bănuind pericolele care îl pândesc, umblă însoțit de patru bărbați, probabil localnici. De altfel, imediat mărturisește:

„Cum trebuia să mă tem atât de dușmani interni, cât și de cei externi din toate părțile, căci tătarii înaintaseră până la graniță, mi-a fost imposibil să întreprind alte cercetări în această regiune, nici să iau cu mine atâta apă, încât să pot stabili cantitatea de săruri pe care le conținea căci în aceste condiții critice de război, fiecare se gândea cum poate să scape mai degrabă.” (Hacquet 2002: 9).

Dar cu toate acestea, informațiile lui Hacquet se vor înaintea de toate riguroase. E la el o plăcere aparte de a descrie minuțios totul. Citim într-un loc:

„Munții mai înalți, care constau aici mai ales din roci ce conțin argilă, cuarț, mică și, adeseori, amfibol amestecat cu calcar, cuprind uneori și numeroși bulgări ce constau de obicei din argilă simplă, dar au devenit cu timpul în întregime cornee. Acești bulgări se găsesc plasați ici-colo împrăștiați printre șisturi, fiind foarte netezi la spargere și constau din particule nesesizabile, putând fi adeseori și bine polisați. Informații cuprinzătoare despre această piatră precum și despre șisturile argiloase și amfibolice se pot consulta în lucrarea premiată a profesorului Karsten.” (Hacquet 2002: 9).

Și, ca și mai târziu, când apelează la sistematica lui Linné, Hacquet face trimiteri riguroase pentru veritabilii specialiști, creator, fără să vrea, de pitoresc. Că Hacquet va fi umblând la el cu volumele științifice de referință, tot ce se poate. Că face comparații, observă diferențe etc. e evident. Pe noi ne interesează, însă, oamenii și, în acest sens, relevante sunt alte date, precum observația că în piața din Cernăuți pot fi găsite păsări de apă sălbatice, puse în vânzare de unii dintre locuitori, cumpărate, evident, de alții:

„La Cernăuți, unde am stat o zi, ai întotdeauna ocazia să vezi tot felul de păsări acvatice aduse la piață; am văzut un soi de pasăre de apă neagră, *Fulica*, care se aseamăna cu cea cenușie a lui Linné. Fruntea golașă era roșu carmin până peste jumătatea ciocului, tot

restul era galben. Picioarele erau pe de-a-ntregul verzi-gălbui, la încheieturi avea inele sau dungi negre, deasupra genunchilor o dungă triplă roz. Tot corpul era brun-negricios, cu excepția părții inferioare a burții, care era pe jumătate albă, ca și sub aripi; pe spate, penele erau puțin arâmii. Prima pană a aripii era împodobită la marginea exterioară cu o dungă albă. Pasărea întregă cântărea o livră și jumătate și era de înălțimea unei rațe obișnuite. Degetele de la picioare nu aveau nici o urmă de piele pentru înot, care este totuși indicată în ediția Houltuyn, vol. 2, pag. 426. Nici rața neagră, *anas nigra*, și nici pasărea batalion *Tringua pugnax Linn* nu sunt prea rare în acest ținut.” (Hacquet 2002: 33).

Să trecem însă la o altă problemă. În câteva locuri, Hacquet vorbește despre „Moldova austriacă sau așa-numita Bucovina” (Hacquet 2002: 5) și despre „Moldova princiară” (Hacquet 2002: 11); de asemenea, despre *moldoveni*, referindu-se probabil la locuitorii Moldovei, prin *valahi* înțelegând mai degrabă etnia. Într-un loc, moldovenii și valahii par să fie însă popoare diferite. Pe lângă Șaru Dornei, de exemplu, dă peste o mină „parțial prăbușită, de auripigment, care fusese exploatată slab de moldoveni”, păzită acum de un pichet imperial „pentru ca valahii sau moldovenii să nu folosească (auripigmentul, n. ed.) pentru otrăvirea fântânilor” (Hacquet 2002: 11). În acest context, să-i fi numit Hacquet *valahi* pe românii din „așa-numita Bucovina” și *moldoveni*, pe românii din Moldova turcească? Tot ce se poate. Pe de altă parte, nu o dată când vorbește despre localnici, deși ai impresia se referă la valahi, Hacquet îi are în vedere pe huțani, iar cazul e cu atât mai relevant cu cât știm că Hacquet știa română, dar și câteva limbi slave. Ori nu consideră limba un criteriu decisiv de diferență, ori cunoaște situațiile de la o oarecare distanță, ori oamenii vorbeau ușor, în funcție de context, una sau alta dintre limbi. Nu-i vorba, și în alte locuri se vorbește despre localnici fără să se facă vreo precizare despre etnia lor. Înainte de a ajunge la Gura Putilei, Hacquet invocase localitatea Șipote (aici avea să fie Iraclie Porumbescu preot), „un mic sat, locuit, ca și întreg lanțul lor (a acestor munți, de peste Aluniș, n.n.) numai de ruși” (Hacquet 2002: 97). După toate acestea, e ciudat că Hacquet îi dă credit lui Sulzer, care ar fi dovedit „temeinic” că omul de rând din Bucovina ar fi mai degrabă slav decât valah (Hacquet 2002: 69).

Indiferent de acest aspect, Hacquet îi privește cu admirație pe oamenii locului, mai ales când, contrazicând principiile vieții din lumea vestică, aceștia sunt natură. Undeva în zona Dornei Candrenilor, de exemplu, găsește „un valah, despre care se spune că ar avea o sută cincizeci de ani, ceea ce este probabil exagerat, căci la acest popor socoteala timpului stă în general pe o bază șubredă” (Hacquet 2002: 9). Și e sigur că nu se înșală, căci s-ar trage din el „mai mult de patruzeci de familii care sunt fie fiii, fie nepoții, fie

strănepoții săi” (Hacquet 2002: 9). Și, pentru a oferi o probă de adevăr, detaliază:

„Pe doi dintre fiii săi i-am văzut într-un han, unde am înnoptat, unul dintre ei avea șaptezeci și unu, al doilea optzeci și doi de ani. Acești oameni se omeneau de trei zile în așa fel, ca să fie mereu amețiți. I-am găsit zdraveni la trup, iar toate cele cinci simțuri lucrau fără nici un cusur. Mi s-a dat asigurarea că, oricât era de bătrân, tatăl lor o făcea la fel de câteva ori pe an. Hipocrate are deci mereu dreptate, când spune că uneori un exces în dietă este binefăcător.” (Hacquet 2002: 9; 11).

Aici, în mediul acesta semisălbatic, descoperă Hacquet cât de importantă este știința, pe care orice prilej mai ciudat nu face decât să o confirme, chiar dacă în câteva cazuri relevând naivitatea lui. Nu-i vorbă, un bătrân care să aibă în jur de o sută de ani ar fi putut să existe. Dar admirația nu e atât pentru vârstă bătrânului, cât pentru puterea lui și a fiilor săi de a bea ca niște eroi rabelaisieni. Va fi reverberat ceva din mitologia lui Gargantua în reprezentarea lui Hacquet? Dacă-l va fi citit pe Rabelais, va fi perceput el și ironia spumoasă la adresa spiritului științific? Să fi reverberat aici și ceva din opiniile lui Jean Jacques Rousseau? Îl citise sigur pe Hipocrate, căci, citim, „Acești oameni – e vorba despre bătrân și de fiii lui – se omeneau de trei zile în așa fel ca să fie mereu amețiți. I-am găsit zdraveni la trup, iar toate cele cinci simțuri lucrau fără nici un cusur” (Hacquet 2002: 11), de unde ideea că Hipocrate, cum altfel?, are dreptate „când spune că uneori un exces în dietă este binefăcător” (Hacquet 2002: 11).

Dar lumea aceasta care-l fascinează e pentru Hacquet și o amenințare. Nu mai vizitează, de exemplu, muntele Suhard (nu e lăsat s-o facă), fiindcă ar fi fost „locuit de neoameni (*Unmenschen*)” (Hacquet 2002: 11). Într-un loc, susține că „localnicul face parte din una din clasele cele mai rele ale omenirii de pe toată suprafața pământului” (Hacquet 2002: 13), afirmație pe care spune că o va și dovedi. Dar aici e posibil să fie doar influența lui Sulzer; vizitând Baia, acesta dăduse crezare localnicilor care i-ar fi spus că aici au fost mine de aur, *băi*. Dar dacă localnicii îi vor fi spus așa ceva, n-o fi fost un răspuns indus, din motive de etimologie, chiar de cel care a pus întrebarea? Oricum, deși Sulzer preluase această informație prin intermediari, Hacquet e revoltat și dezamăgit că așteptările îi sunt înșelate. „Ceea ce se aude prin tradiții despre astfel de bogății este de obicei o iluzie, din care nu trebuie să dai crezare nici unui cuvânt” (Hacquet 2002: 13), spune el, și aici urmează radicala definiție invocată anterior. Or, dacă nu va fi dat un răspuns sugerat chiar de cel ce a pus întrebarea, se vede treaba că localnicul trăiește din povești pe care spiritul științific al lui Hacquet le condamnă nemilos; el e revoltat în fața „ficțiunilor” și superstițiilor pe care le vehiculează un popor

care își proiectează trecutul în mitologie și își manifestă creativitatea în legende. E doar o poziționare inadecvată la mijloc; aspra judecată e consecința unei furii fără obiect. În tot cazul, a ne întreba cine pierde și cine câștigă din această confruntare între culturi e irelevant. De fapt, confruntarea aceasta e partea cea mai interesantă din „descrierea” lui. O dovadă a acestui tip de inadecvare apare în paragraful imediat următor, în care Hacquet povestește despre întâlnirea sa cu „un boier sau un nobil de rang mediu” (Hacquet 2002: 15) pe nume Șeptilici. Ei, bine, întrebând „pe alți valahi” care e sursa acestui nume,

„mi s-a răspuns într-un glas că mama sa a adus pe lume într-o singură lună șapte copii, dintre care patru ar mai fi vii. Când l-am întrebat și pe nobilul mare și robust, el mi-a confirmat chiar acest fapt și că mă pot convinge de lucrul acesta la popa localității.” (Hacquet 2002: 15).

Plin de *triumful teoriei*, Hacquet găsește și de data aceasta o explicație științifică, noi înțelegem cât de ridicolă: „Aceasta este o dovadă clară a suprafoetației, spune el, căci mama acestui nobil născuse la date diferite ale aceleiași luni și totuși atâția copii rămăseseră în viață” (Hacquet 2002: 15). De ce să nu credem că, în fața insistențelor și inocenței străinului, care nu poate înțelege prea mult din spiritul poporului și care va fi insistat cu tot felul de solicitări și observații, lui Hacquet i se joacă o farsă? Nu-i imposibil ca localnicii să se fi amuzat de insistența lui Hacquet de a-i asocia cu animalele, la care superfetația este posibilă. Ca și în cazul minelor de aur de la Baia, va fi fiind vorba și aici de un răspuns indus tocmai de supozițiile străinului. Să intrăm în rolul pe care el ni-l propune, vor fi gândit localnicii, amuzându-se pe seama credulității lui științifice. Vor fi râs cu toții, și nobilul, și preotul, și valahii, de credulitatea călătorului străin, așa cum va fi râs de el și o femeie, soție de boier, și, cine știe? poate și boierul, cum vom vedea în continuare. Dar să cităm:

„Părinții a șase copii, în parte maturi și mari, nu erau numai bine clădiți, ci și frumos colorați, în alb și roșu la față; dar copiii erau toți negri, ca țigani, deși stratul de grăsime era tot atât de gros ca și la părinți. Când am întrebat-o pe mamă cum se face că a născut copii atât de negri, mi-a răspuns: «Toți copiii mei vin pe lume albi; dar fiindcă nu îi alăptez eu, ci această țigancă, pe care o vedeți aici – îi înnegrește prin laptele ei; dar cu timpul, când împlinesc aproximativ douăzeci de ani, pierd ceva din negreala lor, dar nu cu totul». Într-adevăr, se putea observa la copiii mari modificarea regulată, de la an la an, a nuanței culorii.” (Hacquet 2002: 61).

Hacquet n-avea cum să observe modificarea de la an la an a culorii pielii copiilor și crede ce i se spune. Situația aceasta devine însă exemplul perfect pentru a demonstra teoria, abia formulată, că laptele doicii influențează viața copiilor. „Dacă există o dovadă contrară împotriva lui Herodot, precizează el, atunci este cea de față” (Hacquet 2002: 61), invocați fiind în apărarea sa „Buffon, Litré, le Cat, Albin și alții”, care, însă, „nu au spus ceva cu totul satisfăcător” (Hacquet 2002: 61). Pentru Hacquet lucrurile au și alte consecințe, căci se întreabă: „Dar cine ar putea decela în sânge ceva atât de puțin colorat” (Hacquet 2002: 61) (e vorba despre „sucurile” despre care unii ar susține că sunt identice la „oamenii albi și la cei negri”, iar el nu crede n.n.), cu atât mai puțin viciile introduse odată cu „laptele doicii în copilul fraged” (Hacquet 2002: 61).

Hacquet e victima prejudecăților, certitudinilor sau a supozițiilor sale științifice, dar e mai ales victima localnicilor predispuși să se amuze pe seama lui. Într-un singur caz nu e vorba despre amuzament, atunci când e vorba de disprețul lui, exhibat, față de creștinism. Nu întâmplător, la sfârșitul secvenței despre Mănăstirea Putna, el afirmă că „acești călugări sunt la greci ceea ce sunt capucini la catolici; anume, să aibă legea de a rămâne în cea mai mare neștiință” (Hacquet 2002: 40-41). Observația directă confirmă un tipar. Nu vor fi intrat călugării în mod instinctiv în el? Ceva pare totuși să certifice ignoranța călugărilor. Rugându-i să-i citească inscripțiile de pe mormântul lui Ștefan cel Mare și întrebându-i de când e îngropat domnitorul aici, ei ar fi început să socotească pe degete, reușind în cele din urmă să ofere o informație, de altfel, spun editorii volumului *Călători români*, greșită. Mai mult, sperase să găsească aici o bibliotecă, Putna „fiind una din mănăstirile cele mai nobile și mai vechi ale Moldovei, dar toată colecția consta numai în câteva cărți de rugăciune” (Hacquet 2002: 41). Nu-i imposibil ca pentru călugării de la Putna să fi fost greu să calculeze timpul trecut de la moartea lui Ștefan cel Mare, deși dificultățile puteau fi generate și de faptul că ei foloseau calendarul de la facerea lumii, și de acela că o parte din călugări vor fi fost ruși. Cât despre presupusa bibliotecă, nu-i imposibil ca la Putna ea să fi fost ascunsă tocmai de ochii slujbașului imperial care a intermediat pătrunderea străinului în mănăstire. Ce încredere ar mai fi putut avea călugării în autoritățile imperiale care desființaseră câteva zeci de schituri și mănăstiri confiscându-le averile și valorile? De fapt, mănăstirea e aproape o cetate:

„Zidul principal care înconjoară mănăstirea are o singură poartă mereu închisă, iar un străin este lăsat să intre cu greu. Deoarece însă aveam cu mine pe un prieten bun, care era un slujbaș imperial cu care călugării de acolo aveau treburi, n-am avut nici o dificultate de a vedea tot ce voiam. Călugării erau douăzeci la număr. (Hacquet 2002: 40).

Odată intrat în mănăstire, Hacquet nu-și poate reține disprețul față de călugări. În fața icoanei lui Iacob dormind, îl întreabă pe egumen „de ce se urcă aici îngerii la cer pe scară, când știu să zboare?”. Și pentru că egumenul mărturisește că nu știe, Hacquet are propriul răspuns ironic: „Desigur năpârleau atunci și-și pierduseră deci penele și erau, prin urmare, incapabili să zboare” (Hacquet 2002: 40-41). Ce să înțelegem din răspunsul egumenului care spune că „s-ar putea să fie așa”? Să fie pur și simplu ignoranță? Să fie refuzul de a dialoga cu cineva care nu crede, un străin? Nu-i imposibil să fi fost ignoranți călugării; cert este însă că, timorați și suspicioși, vor fi refuzat să răspundă oricărei provocări. Se vor fi adunat să calculeze numărul de ani de la moartea ctitorului mănăstirii, dar și să decidă în legătură cu atitudinea lor. Docili, pentru a nu leza superioritatea arogantă și jignitoare a străinului, vor fi acceptat supoziția absurdă a acestuia, cu o ipocrizie pe care un Splény, în 1775, o constatare la localnici, când spunea:

„Geniul acestei națiuni are la bază un umor natural, dar înclinat mai mult spre șiretenie. Aceasta îl face să fie în ceea ce fac și în ceea ce omit să facă prefăcuți și ambigui, așa încât nu prea te poți încrede în faptele, nici în vorbele unui moldovean.” (Splény 1998: 57).

Or, Hacquet nu o simte exact atunci când sursa comicului este el însuși. La Sucevița, unde experiența e similară, un călugăr pur și simplu spune: „Așa sunt nemții, necredincioși” (Hacquet 2002: 47). Aceasta e paradigma în care ar trebui plasată experiența lui Hacquet în Bucovina.

În fapt, și mănăstirea, și călugării i se par lui Hacquet deplorabili. Laic, spirit științific, intelectual venit din Vestul civilizată, format în litera politicilor lui Iosif al II-lea și a atmosferei antireligioase din Viena, Hacquet e nemilos cu tot ce nu înțelege; superioritatea pe care și-o arogă e consecința tocmai a limitelor lui. La Putna, constată el, dar constatarea e judecată,

„toți pereții bisericii erau împodobiți pe dinafară cu nenumărate figuri de sfinți, precum și cu cerul și iadul, cu tot felul de îngeri și draci, în culori. În toată această mizerabilă pictură domină pretutindeni, ca în toate bisericile grecești, o caracteristică proprie ei, și anume că fețele sunt întotdeauna lungi, și deoarece toți sunt prevăzuți cu bărbi, datorită multiplelor repetări monotone, aceasta este partea cea mai reușită la aceste tablouri; iar trupurile și picioarele sunt întotdeauna ca la lăcuste.” (Hacquet 2002: 41).

Iar apoi: „Precum biserica era mânjită pe dinafară cu un număr uriaș de picturi fantastice, așa era și în interior” (Hacquet 2002: 40-41). La Sucevița, opiniile lui Hacquet sunt quasi-identice:

„Picturile sunt aceleași și adesea nu prea înălțătoare. Atunci când pictorul a vrut să exprime dezvățul, pozițiile sunt exact *à la Sanchez*. Egumenul sau fruntașul acestei comunități neștiutoare și-a dat toată silința să-mi explice faptele eroice imaginare ale acestor preinși sfinți desenați cu miile pe zidurile bisericii.” (Hacquet 2002: 47).

Prin urmare, limbaje diferite, lumi diferite, orizonturi culturale incompatibile. Ce anume le-ar fi putut armoniza? Poziția călugărilor, inclusiv a celor de la Putna, este poziția celui învins. Unde a adevărul, și nu din punct de vedere științific, ci moral?! La Rădăuți, în „biserica mitropolitană principală a țării” (Hacquet 2002: 47), Hacquet n-a găsit nimic remarcabil. Deși e atras de viețuirea naturală a localnicilor și are în general reacții anti-colonialiste, va fi fost, în sfârșit, mulțumit de ceea ce a găsit la Solca sau la Humor.

„Mănăstirea Solca, notează el, a fost acum câțiva ani o mănăstire de călugări tot atât de bogată și de locuită ca Putna; dar în prezent am găsit-o transformată într-o magazie pentru trupele imperiale staționate în Moldova turcească.” (Hacquet 2002: 51),

iar în Mănăstirea Humorului, o mănăstire de călugări, „se instalase acum o mică brutărie pentru trupele imperiale” (Hacquet 2002: 51). Ce se va fi întâmplat cu Voronețul, Moldovița, Arbore?

„Ilișești este de asemenea o fostă mănăstire de călugări al cărei egumen sau stareț era arhimandrit al întregii Moldove de Sus. Atunci când imperialii au preluat această țară, egumenul ei era un anume Miletie. Având acesta multe capacități, a devenit vicar general; dar fiindcă ducea o viață destul de neeconomică și libertină (căci avea în mănăstire haremul său ascuns), n-a vrut să aștepte desființarea mănăstirii sale, ci a preferat să dispară împreună cu o sumă importantă de bani și trăiește acum nu prea comod în altă mănăstire din Moldova princiară.” (Hacquet 2002: 73).

Lui Hacquet, multe lucruri definitive pentru administrația austriacă nu-i sunt pe plac. Nu și ceea ce s-a întâmplat cu mănăstirile și schiturile ale căror moșii aveau să constituie celebrul și atât de disputatul fond religios. Pentru el, și nu e singurul lor păcat, călugării de la Putna „își petrec viața ca porcii, modești și leneși” (Hacquet 2002: 40).

„Acești pustnici, notează el, nu trăiau sub stăpânirea turcească, adică princiară a Moldovei, atât de modest cum trăiesc acum sub

stăpânirea lui Iosif. Aveau venituri mari, care-i ademeneau spre o viață mai ușurată; nu erau deloc blânzi cu supușii lor, ci îi tratau adeseori neomenos. Pentru o mică încălcare sau pentru a-i șantaja ca să obțină bani, mijlocul era de a pune în aplicare două sau până la trei sute de lovituri, și numai când tălpile se umflaseră în urma unui astfel de tratament, ele erau tăiate și presărate cu sare; dacă nu puteau aplica această pedeapsă, îi încuiau pe aceștia într-o cameră mică plină de fum înecăcios. Iarna, nenorocitul era legat în pielea goală de un copac și se turna apă pe el până ce îngheța pe trupul lui etc. Într-adevăr, aceste sunt condiții care nu pot fi aplicate decât de barbari; dar și nația este corespunzătoare.” (Hacquet 2002: 41-43).

Nația e corespunzătoare și în sensul că suportă destul de ușor tortura (se înțelege: primitivii nu pot simți durerea fizică), și în acela că, cu comportamentul ei rudimentar, face posibile astfel de atrocități. De unde va fi obținut Hacquet informațiile despre pedepsele din mănăstirile Moldovei?! Cine-i va fi vorbit despre „haremul” lui Miletie? E probabil că informațiile vor fi venit de la însoțitorul său austriac, revoltat că egumenul a trecut granița luând cu el averea mănăstirii. Cât privește violențele acestea extreme, ele se vor fi pliat în mintea lui Hacquet peste informații livrate, căci vorbind despre soarta românilor din Transilvania, sub unguri, el se întreba:

„Are oare el (românul, n. ed.), sub o națiune atât de trufașă (cea maghiară, n.n), al cărei bici se abate neconținut pe pielea sa (...), o soartă mai bună ca aceea a negrilor din America, din plantațiile de trestie de zahăr...?!” (Hacquet 2001: 851)⁶.

Hacquet știa, deci, care era soarta negrilor de pe plantațiile de trestie de zahăr din America; aici lucrurile nu puteau sta altfel. Nu-i vorba, faptul că poporul nu s-a revoltat la desființarea mănăstirilor și schiturilor poate fi un argument în acest sens. În tot cazul, după ce vorbește despre posibilele pedepse de odinioară de la Putna, Hacquet povestește despre o întâmplare la care a fost martor, dar care s-a petrecut nu la o mănăstire, ci la Frătăuți, acolo „unde un flăcău mutilase cu toporul, din răutate, calul vecinului său. Judecătorul îl condamnă la cincizeci de lovituri de nuia *ad posteriora*” (Hacquet 2001: 43). Băiețandru a fost pus în jug, loviturile erau violente, și pe la a douăzeci și doua începu să sângereze, însă tânărul nu cerea milă, ci-i înjura pe judecători. La rugile lui Hacquet, prieten cu judecătorul, „deoarece ca medic întrevedeam posibilitatea ca el să capete atacuri de epilepsie și să

---

⁶ În rezumatul său, Iorga traduce astfel: „Stăpânul îl stoarce, stăpânul îl judecă. E ca negrul din America în plantații. Se poate să nu se gândească la fugă, la răzbunare? Așa s-a ajuns la recenta «Horiadă»” (Iorga 1981: 429).

moară” (Hacquet 2001: 43), l-au eliberat. Hacquet trimise chiar după vin și apă pentru a-l răcori, dar, spre surprinderea lui,

„băiatul s-a ridicat într-un salt furios, și-a tras pantalonii, a râs și și-a bătut joc de executori și a pornit ca o săgeată în zbor, încât nimeni nu l-a mai putut ajunge, căci mi se prezisese să nu cred că o astfel de pedeapsă ar fi însemnată pentru un valah.” (Hacquet 2002: 43).

Fusese martor la așa ceva și în Dalmația, Bosnia ori Serbia, ca și în Banat și Transilvania, unde ar fi văzut „una până la două sute de bătaii aplicate acestei națiuni și totuși nici unul dintre ei nu devenise invalid” (Hacquet 2002: 43). Interesantă și concluzia lui Hacquet:

„Experiența, spune el, a demonstrat mai mult decât necesar că această națiune poate îndura din partea naturii dure, a educației și a răutății sufletești, mult mai mult decât alta mai civilizată. Dar valahii din Moldova sunt totuși mai buni, decât cei din Transilvania și din Banat.” (Hacquet 2002: 43).

În fond, Hacquet trebuie să se poziționeze cumva între cel care suportă violența și judecătorul care îi e prieten. O făcuse și altă dată. La Bistrița, e martorul următoarei scene:

„Cum treceam tocmai prin Bistrița, am văzut cum o biată ființă din comunitatea ortodoxă, și anume: o româncă era legată zdravăn de banca de corecție și pedepsită fără nici o milă în fața primăriei, în văzul tuturor, cu cincizeci de lovituri de bici pe trupul abia acoperit, pe motivul unor abateri trupești. Când am întrebat de cauza unui tratament așa de aspru și al unei batjocoriri atât de publice, mi s-a spus: «Este o stricată care a venit în oraș cu trupele de la graniță». Trebuie să spun că urletele și bătaia sângeroasă a acestei femei m-au revoltat cu totul, cu atât mai mult cu cât este mai neînfrânată ura deplină a națiunii săsești împotriva tuturor acelor ce nu sunt sași.” (Hacquet 2001: 856).

În Transilvania, atrocitățile la care sunt supuși valahii trec dincolo de pragul extrem al pedepselor pe care le-ar fi folosit călugării, căci pentru vini inexistente, oricine putea fi pur și simplu ucis. Într-o notă de subsol, Hacquet invocă uciderea cu sânge rece a propriului jude de sat de un nobil maghiar când acesta îi spune că țărani au refuzat să vină să presteze munca de rob:

„Dar fiara (*Unmensch*) nici nu l-a lăsat să termine și cu pistolul i-a trimis un glonte drept în piept. Cum bietul om a căzut jos și a vrut să se țină de masă pentru a se ridica în sus, l-a împușcat acest călău cu

al doilea glonte în gât, ucigându-l. Văduva lui împreună cu copiii au reclamat, dar totul a fost rezolvat de comitat printr-o amendă de douăzeci și patru de guldeni, dar și pe aceștia a refuzat tiranul să-i plătească.” (Hacquet 2001: 852).

Nobilul din Transilvania îl tratează pe român, o spune Hacquet, „neconținut ca pe o vită” (Hacquet 2001: 852). De altfel, această identificare cu natura sălbatică explică admirația lui Hacquet pentru localnici. „Este de necrezut ce pot suporta acești oameni grosolani” (Hacquet 2002: 43), notează într-un loc. Altundeva: „Cu cât oamenii trăiesc mai aproape de natură, deci fără constrângeri, cu atât sunt mai bine făcuți. Bărbații și femeile sunt frumoși, mai ales cei care pot duce o viață mai comodă” (Hacquet 2002: 69). Iar în alt loc:

„Femeile sunt solide și foarte bine făcute; organizarea lor casnică este de așa fel încât nu le revine multă treabă, mai ales dacă locuiesc la oraș. O cameră sau două sunt suficiente pentru toată familia. Tot mobilierul constă dintr-un divan, pe care se șede și se doarme. Gătitul impune puțină treabă, căci se reduce la un singur fel. Lenjeria constă dintr-o singură cămașă simplă, fără nici o garnitură etc., este deci puțin pretențioasă și, prin urmare, cere puțină muncă. În aceste condiții, sunt sănătoși, mai puternici decât molăii din marile orașe europene, cu mesele lor bine garnisite și unde, datorită numeroaselor feluri de mâncare, se ivesc tot felul de boli. Îmbrăcămintea lor este simplă, ca și stilul lor de viață.” (Hacquet 2002: 69).

La ce localnici se va fi referit Hacquet? Oricum, nu e vorba aici de țărani în adevăratul sens al cuvântului, așa cum, oricât am lua în calcul tendința lui de a idealiza, nu e vorba nici în desenele finale. În opinia lui, femeile moldovene, deși nu fac deloc sau fac puțină mișcare,

„sunt nu numai puternice, dar nasc cu multă ușurință copii buni, zdraveni și sănătoși și se aude extrem de rar de nașteri grele și alte lucruri asemănătoare; sau, încă mai puțin, ca acești oameni să fie diformi ca toți orientalii. Dovadă că natura nu trebuie forțată pentru a obține efecte bune.” (Hacquet 2002: 63).

Și admirația pentru natura sălbatică a localnicilor e dublată, cum am văzut deja, cu disprețul pentru lumea civilizată. Iată-l pe Hacquet precursor al lui Sadoveanu sau al lui Cioran, vorbind despre un fel de revanșă a sălbaticilor. Băștinașii aceștia trăiesc mult, pot să bea zile la rând fără să sufere, nu-s sensibili la violențele fizice sau morale, nu se-mbolnăvesc așa ușor, ca îmbuibății de occidentali, tocmai pentru că mănâncă elementar,

femeile lor nasc ușor, ba pot să nască și câte șapte copii într-o lună etc. a toate acestea se mai adaugă un argument:

„La acești oameni a purta două sau trei blăni una peste alta nu este nimic neobișnuit, căci odăile lor se încălzesc puțin sau deloc, ceea ce este de o mie de ori mai favorabil sănătății decât încăperile supraîncălzite, de pe urma cărora oamenii se îmbolnăvesc de plămâni și mor din cauza aceasta. Tissot spune pe drept: catarele seceră mai mulți oameni de pe pământ decât ciurma.” (Hacquet 2002: 71).

Așadar, civilizații ar suporta tocmai consecința gastronomiei sofisticate și a condițiilor de viață moderne. Imaginea aceasta de paradis amenințat va fi cât de cât clintită când se vorbește despre localnicii care continuă să reprezinte, cumva difuz, o amenințare. Dar nu e vorba doar de o imagine distorsionată ideologic și temperamental, ci și de una rămasă la suprafața lucrurilor.

Dar volumul lui Hacquet este teren de interogații și de problematizări și din alt punct de vedere. Firește că ne întrebăm ce mutații s-au petrecut în „așa-zisa Bucovina”, sau, mai exact, ce mutații îi atrag lui Hacquet atenția, după ceva mai bine de zece ani de la ocuparea nord-vestului Moldovei de austrieci?! Că fostele mănăstiri fuseseră desființate și deveniră magazii, brutării etc. am văzut deja. Drept consecință, națiunea „parțial semisclavă” a Țiganilor nu mai putea fi tratată de călugări ca una nomadă; Țiganii nu mai erau robi din moment ce fuseseră naturalizați „și se așezaseră ca țărani în jurul mănăstirii” (Hacquet 2002: 43). Dar se schimbase și fața Cernăuților, devenit capitală:

„Acest mic oraș, care constă din abia șase până la șapte sute de case, este complet deschis și a căpătat, de când se găsește sub sceptrul împăratului Iosif, multe clădiri noi, cum se cade, din piatră, în timp ce mai înainte avea numai case din lemn.” (Hacquet 2002: 31),

în vreme ce Suceava avea să-și accelereze declinul. Mai mult decât atât, era în Cernăuți o forță militară („trupă de ocupație” o numește Hacquet) care putea apăra orașul și care „consta dintr-un batalion al unui regiment de garnizoană de oameni bătrâni, incapabili de serviciu de campanie” (Hacquet 2002: 31). Atitudinea lui Hacquet e evidentă; ciudat că el nu simte contradicția din moment ce continuă spunând că

„această trupă a făcut cu o lună înainte minuni lângă mica localitate Rohatin: deși din ea nu făceau parte mai mult de patru sute de oameni și doar două tunuri, a rezistat atât de eroid unui pâlcc de patru

mii de tătari, încât aceștia au pierdut la atac, pe loc, peste cinci sute de oameni și au fost respinși.” (Hacquet 2002: 31).

La Suceava, lângă fosta mănăstire Zamca, ai cărei călugări se puteau apăra singuri de atacurile tătarilor și haidamacilor, Hacquet vede de asemenea „tabăra unui mic corp de o mie până la o mie cinci sute de oameni, pentru a acoperi orașul și regiunea de tătarii, care se pregăteau s-o invadeze” (Hacquet 2002: 73). Cert este că drumurile par mult mai sigure decât înainte, și nu întâmplător în Bucovina se refugiază moldovenii din Moldova turcească amenințați de spectrul invaziilor tătărești.

Suceava merită, pentru câteva detalii asupra cărora nu voi insista, o descriere mai amplă. Hacquet constată că „aici s-a construit de curând un pod solid de lemn peste acest râu adeseori foarte rapid” (Hacquet 2002: 67), dar previziunile lui sunt sumbre. După el, orașul „nu se va reface”, căci fosta capitală

„timp de patruzeci de ani a stat părăsită, după ce războiul, ciuma și foametea au nimicuit în întregime pe locuitorii ei. Acum s-au așezat aici armeni și nemernici de același fel, tot atât de păguboși în toate țările, de exemplu evrei răi, care locuiesc în câteva sute de case, cele mai multe de lemn.” (Hacquet 2002: 69).

Dar tătarii puteau încă invada și Austria. Într-un loc, Hacquet vorbește despre locuitorii ai Moldovei stabiliți undeva „înainte de poalele munților” (Hacquet 2002: 53), „mai mulțumiți decât în celelalte sate” (Hacquet 2002: 53) fiindcă s-ar fi putut mai ușor refugia „în ea la venirea dușmanului” (Hacquet 2002: 53). Continuă el:

„Într-adevăr, am și găsit în pădurile din jurul Solcăi etc. mulți locuitori din Moldova de jos și din Basarabia, deveniți refugiați, care scăpaseră de presiunea osmanilor și a tătarilor; acești bieți oameni, care aveau vitele lor împreună cu ei și trăiau de obicei de pe urma lor, migrează de patru luni încoace de la o pădure la alta, pentru a nu fi zăriți de turci.” (Hacquet 2002: 53).

Dar există în Moldova austriacă lucruri care trebuie admirate. La Vicov, de exemplu, se așezase o herghelie imperială („se găseau grajduri pentru două până la trei sute de cai, iar în marile curți din jurul grajdurilor erau mici adăposturi împotriva vremii prea rele pentru caii tineri” – Hacquet 2002: 33). Citim în alt loc:

„Nu-mi aduc aminte să fi văzut în lanțul Alpilor pășuni alpine atât de frumoase ca aici; și ce era încă mai frumos era că pe aceste pășuni

grase pășteau câteva mii de cai dintre cei mai frumoși. Greci și armeni aveau aici herghelii întregi care se mișcau în libertate.” (Hacquet 2002: 93),

cea mai frumoasă herghelie fiind cea imperială. Mai mult, deveniseră active deja mici instalații de prelucrare a sării și „vânzarea este apreciabilă” (Hacquet 2002: 49). „Înainte ca această parte a Moldovei să cadă sub stăpânirea casei imperiale, nu se știa în această țară nimic despre fierberea sării” (Hacquet 2002: 49). În alte locuri, în cuptoare speciale, se prepară din coajă de mesteacăn catran, iar undeva, mai sus de Vama, s-a instalat o exploatare de hematit pentru care s-au adus muncitori din zona Salzburgului (Hacquet 2002: 81). Dar Hacquet e tentat să vadă mai degrabă dificultățile de administrație. Vorbește de o topitorie de minereuri care ar necesita deja îmbunătățiri, căci planurile ar fi fost construite de cineva care „nu avea cunoștințe privitoare la acest fel de instalații” (Hacquet 2002: 83). Cum am văzut, garnizoana din Cernăuți era formată din oameni în vârstă. La Frătăuți, unde se instalase un sat german de șaisprezece case, sunt repartizați doar doi funcționari:

„Dar cum ar putea doi oameni să supravegheze dacă lucrările agricole s-au efectuat cum trebuie sau nu; mai ales că primul dintre ei era comisar peste o colonie de opt sate împrăștiate, ocupate de germani din imperiu, iar funcționarii de pe moșiile camerale împărătești sunt încărcăți cu atâtea hârțogăraie inutile, încât nu se pot ocupa cu alte probleme; și de aceea acest domeniu frumos și mare (...) are un venit sub 6000 de guldeni, când orice semi-priceput, dacă l-ar folosi cât de cât, ar aduce cel puțin douăzeci de guldeni.” (Hacquet 2002: 47)

Altundeva, se vorbește de miniștri care s-ar mulțumi să primească cât mai multe hârtii, „pentru a dovedi cât de mare este hărnicia funcționarilor trimiși în provincie și astfel monarhul și supușii săi sunt de obicei trași pe sfoară și solul cel mai bun este astfel folosit doar pe jumătate” (Hacquet 2002: 47). Așadar, sistemul e descris ca excesiv birocratic, nepragmatic și nefuncțional. Hacquet are, oricum, un dinte împotriva modernității, fiind atras, oricâte fapte i se contrapun, de primitivismul localnicilor, așa încât explică:

„secolul nostru, spune el, este unul al scrisului, și pentru ca să se obțină totul fără înșelătorie, treburile sunt amplificate în așa măsură prin controlori și alți funcționari inutili, încât se consumă adeseori jumătate din venituri, înainte ca un ban să ajungă în visterie, și totuși se poate afirma cu conștiința curată că stăpânul țării este păcălit mai mult ca oricând.” (Hacquet 2002: 47).

Totuși, de binefacerile ocupației vor avea parte și localnicii, căci „atunci când împăratul a ajuns în posesia acestei țări, a trebuit să pună să se instaleze în sate veritabile spitale spre binele acestor nenorocite” (Hacquet 2002: 99). Nenorocitele sunt femeile din Gura Putilei, unde, „ca și în multe alte mănăstiri din munți”, Hacquet vede „urmele nenorocirilor aduse de ruși, în ultimul război împotriva Porții, printre membrilor sexului feminin” (Hacquet 2002: 99).

Așadar, lumea era în schimbare și schimbările se răsfrângeau și asupra localnicilor, a căror viață se îmbunătățise, chiar dacă rămâneau fixați în tipare naturale. Citim într-un loc:

„Toate aceste puțuri (este vorba de puțuri de extragere a sării, n.n.) se află (...) în mijlocul pădurilor, așa că sălbăticiunile le revin muncitorilor atât de ieftin, încât nu trăiesc tot anul din nimic altceva. O căprioară întregă nu costă mai mult de douăzeci de parale, un cerb, șaizeci etc. Un semn sigur că în această țară, oamenii care consumă orice n-au întrecut încă măsura și, pentru un timp, locuitorii ei vor mai trăi fericiți, cum voi avea ocazia să demonstrez⁷.” (Hacquet 2002: 49).

Altundeva, lui Hacquet i se confesează „întâiul om al satului” (Hacquet 2002: 101), care „o făcea pe căpitanul sau judele” (Hacquet 2002: 101) și care era, totuși, „ca și ceilalți, doar un țăran” (Hacquet 2002: 101):

„În acești munți, ar fi spus el, erau pe vremuri ucigași și tâlhari, dar acum ne-am obișnuit cu munca și ne-am îndreptat (...). Munții erau refugiul nostru atunci când eram fugăriți la șes, dar cum oamenii s-au tot înmulțit, bunicii și părinții noștri n-au mai scăpat aici de urmărire; deci nu puteam face altceva, decât a ne modifica cu încetul modul nostru de trai.” (Hacquet 2002: 101).

Dar Hacquet se îndoiește de sinceritatea spuselor lui; după el, „jumătate din locuitori au rămas credincioși vechiului lor stil de viață” (Hacquet 2002: 101). Deși îi suspectează pe localnici de ipocrizie, huțanii din Putila îi stârnesc admirația. Mărturisește cu uimire:

---

⁷ În versiunea din 2001, traducerea e următoarea: „Toate aceste puțuri (...) sunt ascunse în mijlocul pădurilor, unde lucrătorii găsesc vânat atât de ieftin, încât nu consumă tot anul altceva. O căprioară frumoasă costă doar douăzeci de parale, un cerb, șaizeci și așa mai departe, semn hotărât că acei oameni care secătuesc tot nu au căpătat încă autoritatea în această țară și că un timp vor mai trăi încă fericiți locuitorii...” (Hacquet 2001: 821).

„Acest om, cum sunt astfel de oameni, a fost destul de generos de a nu lua nimic în schimbul laptelui și brânzei consumate, ca și pentru hrana cailor, oricât am încercat să-l silim să accepte plata. Adevărul e că printre ei se găsesc în prezent oameni care sunt geambași și dispun de averi de douăzeci până la treizeci de mii de guldeni; dar pentru ei această bogăție nu înseamnă nimic, ei trăiesc și rămân ca vechii ruși sau moldoveni. Singura lor bucurie este ca să se îmbete atunci când vor și când au rachiul de-ajuns, pentru a potoli pofta gâtlejului lor.” (Hacquet 2002: 101).

Iar crime se mai petrec încă. La Solca, de exemplu,

„cu câteva zile înaintea sosirii mele aici, o bandă de tâlhari a întreprins un atac, a prădat o casă izolată și le-a maltrat pe femeile ce se găseau într-însa. Noroc că stăpânul casei nu era de față, căci ei aveau de gând să-i ia viața.” (Hacquet 2002: 51).

Firește că ultima afirmație e doar o presupunere; poate că nu doreau decât să-i ia banii. Deși între bani și viață, crede Hacquet, diferența e pentru localnici ne semnificativă. Și un exemplu elocvent e următorul:

„În această pustietate – spune el, referindu-se la împrejurimile localității Frasin – am găsit o altă herghelie arsă, care este ocupată numai primăvara și toamna de acei cai, care vin de la stâne din Alpi și merg să ierneze la șes. Pe lângă aceste clădiri trăiau câțiva cavaleriști pensionați, care aveau la ei ceva bani economisiți. Cum unul dintre ei schimbuse cu câteva zile înainte de incendiu câțiva ducați la cârciumă și, spre nenorocul lor, câțiva munteni văzuseră, a fost de-ajuns pentru a le pune viața în primejdie. După o săptămână s-a auzit că întreaga clădire a fost mistuită de foc și că oamenii ar fi ars în lăuntru ei. Una din presupunerile era că întâmplarea se datora neglijenței acestor oameni; dar când s-au căutat sub cenușă oasele lor, ele n-au fost găsite în dormitor, ci în antreu. Aceasta a trezit bănuiele. Cum acești oameni nu erau bețivi, lumea s-a gândit la o crimă, ceea ce s-a și confirmat prin lipsa banilor, unul dintre ei având peste treizeci de ducați și nu se mai găsiră decât câteva monede de argint, ca și restul metalelor, ca nasturi și alte asemenea, care /erau prezente/ până la ultima bucată. Ucigașii au considerat că este nimerit, ca pentru a ascunde lucrurile cât mai bine și să fure câteva sute de guldeni, să omoare câțiva oameni și să mai și incendieze o clădire de câteva mii de guldeni, pentru a camufla fapta cu multă viclenie, în conformitate cu mentalitatea lor valahă, sau mai bine zis moldovenească. Astfel de acțiuni nu sunt prea rare la acești oameni.” (Hacquet 2002: 39).

Pe de altă parte, oamenii sunt totuși pașnici:

„Am călătorit acum douăzeci și șase de ani, povestește el, cu un asemenea român, singuri de tot, prin munții cei mari din țara Românească în Transilvania, sub călăuză lui, fără a păși pe vreo cărare cunoscută. Nu ar fi putut de o mie de ori să-mi ia viața prin locurile pustii care erau doar adăposturi de fiare? El nu a făcut-o și s-a dovedit, dimpotrivă, ca un erou față de slăbiciunea mea. Cine a adus pe românii din Transilvania sau din posesiunile austriece la o situație așa de rea?” (Hacquet 2001: 852).

Pornind de la această observație care privește toleranța localnicilor (dar toleranța nu exclude crima), voi face saltul către problema coloniștilor. Cum reacționează „vechii localnici” în fața invaziei străinilor și a schimbărilor care decurg de aici? E elocventă descrierea stării de fapt din colonia germană de la Satu Mare:

„Vechii locuitori, spune Hacquet, nu sunt, firește, prea mulțumiți de aceste implantări noi, fiindcă nu pot să lase ca odinioară ogoarele lor pârlouge și acești venetici își și arogă prea des ceea ce nu li se cuvine: așa am auzit într-o zi pe acești oameni aducând plângeri împotriva coloniștilor, al căror număr nu este totuși prea mare, în fața comisarului imperial, că n-au jefuit numai micile lor grădini, dar au și avut obrăznicia să atingă și să îngrădească în chip și fel vechile lor drepturi. Cei insultați au fost liniștiți și zurbagiilor li s-a spus între patru ochi că viața lor este permanent în primejdie; căci dacă acești valahi sau moldoveni s-ar răscula odată împotriva lor, pot fi siguri că n-ar fi cruțat nici copilul din pântecul mamei sale și că n-ar fi chip să fie salvați, căci acești oameni ar scăpa imediat de orice cercetare și pedeapsă și ar putea emigra brusc oricând.” (Hacquet 2002: 53).

Adevăr grăiește Hacquet. Valahii aceștia nu se revoltă, deși ar fi avut motive s-o facă, neriscând nimic din moment ce lesne se puteau refugia în Moldova. De aici rezervele față de coloniști. Pe teritoriile acestea considerate puțin locuite, sunt încurajați să vină germani, maghiari (secui), lipoveni, români chiar, cerșetori din Banat etc. Iar germanii și maghiarii primesc din partea statului terenuri – în bună măsură din fostele proprietăți ale mânăstirilor –, materiale de construcții, bani, poate și animale, în vreme ce localnicii rămân să-și ducă viața ca mai înainte.

„Pe când mă aflam în această localitate (e vorba de Siret, n.n.), spune Hacquet, se lucra tocmai la instalarea unui sat pentru coloniști germani. Acestora li se dădeau cele mai bune locuri pentru ridicarea

caselor, încât puteau privi până la orașelul Siret, care este situat în vale și se găsește la distanța de o jumătate de oră.” (Hacquet 2002: 61).

La Satu Mare, coloniștilor li s-a dat „pământul cel mai bun” (Hacquet 2002: 53) cu „pajiști mai mult ca splendide” (Hacquet 2002: 55):

„ei sunt prevăzuți cu toate acareturile necesare pentru agricultură, ca și cu ogoare învecinate cu casele, ei primesc și tot felul de credite, așa încât se poate spune că acești oameni sunt în posesia a tot ce poate înstări pe un țaran, dacă contribuie din partea sa cel puțin pe jumătate cu hărnicia. Toți locuitorii sunt mereu scutiți de serviciul militar, ca și în primii cinci până la zece ani, de toate dările.” (Hacquet 2002: 55).

Doar lipovenii n-au primit nimic. În districtul orașului Siret, Hacquet a găsit

„pe lângă colonia secuiască, încă alte două. Cea dintâi era una rusească, din satele Laudonfalva (de fapt Bălcăuți, n. ed.) și Corcești, care consta din nouăzeci și nouă de familii. N-aveau libertăți și privilegii speciale, aveau numai pământ și erau scutiți de serviciu militar.” (Hacquet 2002: 63).

Mai mult,

„Acești oameni au primit sub oblăduirea imperială pe vecie completă libertate religioasă; ei nici măcar n-au admis să li se numeroteze casele și /autoritățile/ au cedat. Sunt de asemenea liberați pentru totdeauna de serviciul militar și vor trăi timp de douăzeci de ani scutiți de impozit. În schimb nu au dreptul la nici un ajutor din partea Curții. Cum aduseseră cu ei destul de multă avere, nici nu aveau nevoie de el. Afacerile lor industriale principale se referă la țesutul pânzei, la împletirea frânghiilor și altele asemănătoare.” (Hacquet 2002: 65).

Dar faptul că ei nu au primit nici un fel de ajutor e o excepție. Există și alte situații relevante. La Mitoc, Hacquet întâlnește

„primii coloniști din țară emigrați din Banat; erau numai cerșetori, douăzeci și două de familii la număr, care au fost așezați pe ogoarele și casele părăsite de moldoveni. Cum în această localitate nu era loc de-ajuns pentru ei, cei rămași au fost deplasați la Suceava (unde s-a instalat o colonie germană), la Molodia, la Dragomirna și la Răusenii și acești oameni au primit probabil sprijinul cuvenit, dar

pe departe nu ceea ce obținuseră germanii, fiind obligați să restituie cu încetul toți banii.” (Hacquet 2002: 67).

Coloniștii secui fuseseră la rândul lor privilegiați, iar prezentarea satelor lor relevă chiar diferența dintre satele băștinașilor, dezvoltate în mod natural și în absența vreunor principii de structurare, și cele ale coloniștilor:

„Satele amenajate pentru aceste popoare migratoare erau, ca și la germani, casă după casă, în linie dreaptă, izolate una de alta, în spate grajdurile, iar șurile sau grajdul fac corp comun cu casa, ca la germani; fiecare casă își are grădina ei, fie între vecini, fie în spate. Această dispunere face ca un sat de patruzeci până la o sută de case să se întindă pe o distanță foarte lungă. Acești unguri obișnuiesc să-și înconjoare satul, oricât de lung ar fi, cu garduri care au la amândouă capetele câte o poartă, pe care o închid noaptea. Casele lor sunt destul de spațioase și suficiente pentru o familie constând, ca în toate coloniile amenajate, dintr-un mic antreu, o odaie mare, o cameră și un pod sau o cămară. Dacă grajdurile sunt lipite de casă, ele sunt instalate pentru patru vaci și o pereche de cai. Șurile sunt de asemenea mari și împărțite în trei părți.” (Hacquet 2002: 53).

După toate acestea, concluzia lui Hacquet e zdrobitoare: „Cu un cuvânt, locuințele acestor emigranți sunt adevărate palate în comparație cu cele ale indigenilor” (Hacquet 2002: 53).

Dar povestea coloniștilor din consemnările lui nu sfârșește aici. Cu toate avantajele de care beneficiază, coloniștii sunt și ei oameni.

„Dar cine și-ar putea închipui – se întreabă Hacquet, referindu-se la secui – că oameni care trăiesc în atâta libertate și în stare atât de bună, comit zilnic faptele cele mai mârșave. După ce s-au bucurat de toate avantajele și și-au consumat creditul lenevind, te poți aștepta ca un sat, pentru care Curtea a cheltuit douăzeci până la cincizeci și mai multe mii de guldeni, să-l poți găsi într-o bună dimineață părăsit de locuitori sau prefăcute în fum. La aceste popoare nomade și barbare astfel de distrugerii din care nu trag nici un folos sunt foarte obișnuite.” (Hacquet 2002: 55).

Iar statul acceptă ca „acești oameni ușuratici” (Hacquet 2002: 55) să revină și „să se așeze din nou după câțiva ani” (Hacquet 2002: 55), de data aceasta însă cu condiția să-și aducă cu ei vitele necesare unui țăran, trebuind „să-și construiască singuri casa” (Hacquet 2002: 55), primind gratis doar terenul. Fără doar și poate că un sâmbure de adevăr va fi existând și în aceste *fapte*, greu de pus la îndoială. Nici coloniștii germani nu sunt însă de admirat:

„Între Mitoc către râul Suceava există iarăși o colonie de germani, care neglijau foarte mult ridicarea sau, mai bine zis, finisarea caselor lor noi și bine clădite. Le păsa puțin de acest lucru, având în vedere că primeau de la Curte rația lor zilnică. Cum sosise însă ordinul că la sfârșitul lui septembrie se va termina alimentarea cu bani, căci primiseră tot ce era necesar pentru gospodărire precum și cele mai întinse și frumoase ogoare acoperite cu grânele cele mai splendide, fără să le fi semănat, dar pe care le puteau recolta, acești trântori au devenit mai dispuși să se gândească la viitor. Sigur e că a manifesta prea multă bunătate față de oameni lipsiți de bun simț și educație aduce de obicei binefăcătorului ca și primitivului necazuri. În această țară am deseori ocazia să observ acest fenomen, deoarece am vizitat în repetate rânduri aceste colonii împreună cu comisarul pus peste ele, pe care-l auzisem încurajând poporul cu tot zelul.” (Hacquet 2002: 67).

La Ilișești, Hacquet vede „al optulea și ultimul” (Hacquet 2002: 73) sat al coloniștilor din „această țară nouă” (Hacquet 2002: 73), iar concluzia lui e că, „din păcate, folosul tras de pe urma acestor imigranți nu este niciodată atât de mare, cât s-a sperat, ceea ce va demonstra viitorul” (Hacquet 2002: 73).

Cert este însă că Hacquet nu-i agreează pe maghiari. De aici, poate aceleași simplificări ca în cazul imaginii despre localnici. Astfel, citim:

„Atunci când am călătorit prin aceste regiuni, satele erau în stare destul de bună, dar totuși în fața tuturor caselor zăceau alene pe pământ oameni care-și omorau de obicei timpul fumând tutun; nu puteai să nu recunoști la ei vechiul mod de viață al sciților; le păsa puțin de viitor, dacă aveau în prezent cele trebuincioase. Ei nici nu se gândesc la plantarea de pomi fructiferi. Cel mult sădesc un arțar în fața locuinței, pentru ca, în zilele călduroase, să-și petreacă sub el timpul lenevind.” (Hacquet 2002: 57; 59).

Ce-i drept, acest mod de viață pare un clișeu, din moment ce și băștinașii îi apar lui Hacquet în aceeași postură:

„Modul de viață al acestor oameni, adică al moldovenilor, a devenit cunoscut prin Sulzer și alții, dar ceea ce am constatat deosebit și în contradicție, ca medic, cu sistemul dietar conceput de mine, este faptul următor: că toate femeile, cu excepția celor sărmene, duc o viață trândavă, zac aproape toată ziua pe canapeaua lor, își petrec timpul cu cafeaua, cu mestecatul de betel, la cele mai sărace cu marna fină și cu pălăvrageala (...).” (Hacquet 2002: 63).

Firește, nu voi cădea în capcana de a spune că Hacquet are dreptate în privința femeilor maghiare și că nu are în privința româncelor. Totuși, în

cazul coloniștilor, care primiseră totul pentru a se așeza aici, bunăstarea primită gratis le asigura confortul care ar fi putut duce la trândăveală. Cum să vorbești însă de canapele și de cafea în casele țăranilor?

Un singur lucru ar mai fi de reținut. În două locuri, el vorbește despre haremurile localnicilor. „Întâiul om al satului” (Hacquet 2002: 99) de la Putila, cel care-i vorbise despre tâlharii de altădată și care-i oferise mâncare fără nici un fel de răsplată, ar fi avut unul. Să fie de vină oare pentru această supoziție faptul, pe care ține să-l spună, că fața acestui om, „ca și a celorlalți concetățeni, nu inspiră cea mai mare încredere” (Hacquet 2002: 99)? De altfel, afirmația e mai degrabă neconvingătoare. Să recitim:

„Atunci când împăratul a ajuns în posesia acestei țări, a trebuit să pună să se instaleze în sate veritabile spitale spre binele acestor nenorocite. Dar cum această boală nu se vindecă radical la toată lumea, soarta l-a lovit pe unul sau pe altul, cum am aflat de la întâiul om al satului, care-l făcea pe căpitanul sau pe judele, așa că desfrâul se va fi păstrat în localitate, căci, deși era ca și ceilalți doar un țăran, ținea totuși la casa lui micul său harem.” (Hacquet 2002: 99).

Cine să-i fi spus străinului că „întâiul om al satului” are un harem? Să fi fost o simplă supoziție a lui Hacquet? Să fi existat cu adevărat un harem la mănăstirea de la Ilișești? C tot disprețul lui pentru călugări, la un moment dat îi compătimeste. După ce trecuse de o zonă aproape sălbatică, cu arbori, chiar tineri, doborâți la pământ de vânt, într-o vale, înainte de a ajunge la Gura Putilei, dă

„peste o mănăstire de călugări părăsită. Atunci n-am găsit decât doi călugări bătrâni care strângeau fânul pentru a-și procura hrana de iarnă pentru puținele lor vite, de pe urma cărora trăiau. Se citeau pe fața lor grijile și nevoile, dar ei preferă mai mult decât orice viața de eremit; atâta putere are obișnuința asupra tuturor ființelor pământului și cât de nedrepti sunt oamenii unii față de alții, când nici unul nu poate tolera acțiunile și inacțiunile celuilalt, și nu țin seama de temperament, de vârstă etc. Vai de omul care trebuie să îndure această constrângere.” (Hacquet 2002: 99).

E multă compasiune în aceste cuvinte și, la un moment dat, Hacquet parcă ar vorbi despre sine însuși. „Cât de nedrepti sunt oamenii unii față de alții, când nici unul nu poate tolera acțiunile și inacțiunile celuilalt” (Hacquet 2002: 99). Și să mai reținem un detaliu. Vorbind despre valahii din Transilvania, Hacquet afirmă:

„chiar așa de neșlefuită cum este această nație, totuși am găsit la mulți din ei (...) trăsături care ar fi strălucit chiar și la oamenii cei mai civilizați. Cât de mult rău a fost pricinuit Monarhiei de ura și apăsarea împotriva acestei națiuni odinioară așa măreață și însemnată!” (Hacquet 2001: 852).

Poate că e o afirmație suficientă pentru a angaja ideile lui contradictorii în afara oricărei perspective simplificatoare. Și dacă Hacquet, fascinantul Hacquet, are nevoie de o „apărare” (din nefericire, în spațiul românesc are), ea de aici ar putea să pornească.

Referințe:

- Bogdan-Duică, G. (1895). *Bucovina. Notițe politice asupra situației/ Bukovina. Political notes on the situation*. Sibiu.
- Ceașu, M.Ș. & Lihaciu, I. (2021). *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studii și documente/ The autonomy of Bukovina 1848-1861. Studies and records*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Cernovodeanu, P. (redactor responsabil), Holban M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru M.M (2001). *Călători străini despre Țările Române/ Foreign travellers about The Principalities of Wallachia*, vol. X. Partea a II-a. București: Editura Academiei Române.
- Hacquet, B. (2001). *Prima călătorie.../ First travel..* In Cernovodeanu, P. (redactor responsabil), Holban M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru M.M (2001). *Călători străini despre Țările Române/ Foreign travellers about The Principalities of Wallachia*, vol. X. Partea a II-a. București: Editura Academiei Române
- Hacquet, B. (2002), *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789). Recentele călătorii fizico-politice ale lui Hacquet în anii 1788 și 1789 prin Munții Dacici și Sarmatici sau Carpații Nordici/ Bukovina during the first physical-political description. Journey to Dacian Mountains between 1788-1789. The recent physical-political journeys of Hacquet through the Dacian and Sarmatian Mountains or Northern Mountains during 1788 and 1789*. Ediție bilingvă îngrijită. Rădăuți: Editura Septentrion. (ediția I, Nürnberg, în editura Rasp, 1790).
- Heitmann, K. (1995). *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic/ The image of Romanians in the German language area. 1775-1918. An imagological study*. (trad. Dumitru Hîncu). București: Editura Univers.

- Iorga, N. (1981). Un naturalist german prin Bucovina, Ardeal și Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea/ A German naturalist through Bukovina, Transylvania, and Moldavia at the end of the 18th century. In *Istoria românilor prin călători/ The History of Romanians by Travellers*. București: Editura Eminescu.
- Ivanov, L. (2007). Oaza de necunoscut (Un breton pe meleaguri moldave)/ Unknown Oasis (A Breton on Moldavian Lands). In *Transilvania*, 10/2007. 54-56.
- Morariu, L. (2015). *Iraclie și Ciprian Porumbescu. Volumul II. Iraclie Porumbescu/ Iraclie and Ciprian Porumbescu, 2nd volume, Iraclie Porumbescu*. Pătrăuți: Editura Heruvim.
- Morariu, L. (1923). Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici (1796)/ The Troad War after the codex of Constantin Popovici (1796). In *Glasul Bucovinei*, an. VI. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”. 108.
- Nistor, I. (1915). *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic/ The Romanians and Ruthenians in Bukovina. Historical and Statistical Study*. București: Editura Academiei Române.
- Splény von Mihály. G. (1998). Descrierea districtului bucovinean/ The Description of the District of Bukovina. In *Bucovina în descrieri geografice, istorice, economice și demografice/ Bukovina in its first Geographical, Historical, Economical, and Demographic Description*. București: Editura Academiei Române.
- Šumrada, J. (2003). Sur les origines de Balthasar Hacquet/ On the origins of Balthasar Hacquet. In *Hacquetia*, 2/2. Disponibil pe: <https://ojs.zrc-sazu.si/hacquetia/issue/view/257>, consultat în 10 octombrie 2022.
- Todorova, M. (2000). *Balcanii și balcanismul/ Imagining the Balkans* (Trad. Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu). București: Humanitas.